

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

ПОДАТОК ЯК ОСНОВНИЙ ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВИ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконав:

студент 4 курсу групи 472

денної форми навчання

спеціальності 072 «Фінанси,

банківська справа та страхування»

Аврам Юрій Юрійович _____

Керівник:

доцент кафедри фінансів і кредиту

Жаворонок Артур Віталійович _____

*До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № 14 від 27 травня 2025 р.*

Завідувач кафедри фінансів і кредиту

_____ проф. Нікіфоров П.О.

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Аврам Ю.Ю. Податок як основний фінансовий інструмент держави. Рукопис. Дипломна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа і страхування. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2025.

У дипломній бакалаврській роботі розглянуто теоретичні засади податків як фінансового інструменту держави, розкрито механізм їх реалізації та оцінено ступінь виконання фіскальної, регулюючої та стимулюючої функцій. Проведено критичний аналіз податкових надходжень та обґрунтовано шляхи їх вирішення із залученням цифрових технологій, міжвідомчої взаємодії та освітньо-інституційних ініціатив. Окрему увагу приділено вивченню зарубіжного досвіду ефективного адміністрування податків на прикладі країн ЄС та США.

Ключові слова: податки, фінансова система, ДПС, фіскальна функція, адміністрування, податкова політика, Чернівецька область.

SUMMARY

Avram Y.Y. Tax as the main financial instrument of the state. Manuscript. Bachelor's thesis for the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 072 – Finance, Banking and Insurance. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2025.

This bachelor's thesis explores the theoretical foundations of taxes as a financial instrument of the state, presents the mechanisms for their implementation, and assesses the fulfillment of fiscal, regulatory, and stimulating functions. The work includes a critical analysis of tax revenues and substantiates solutions involving digital technologies, interagency cooperation, and institutional-educational initiatives. Particular attention is paid to the foreign experience of effective tax administration based on the examples of EU countries and the USA.

Key words: taxes, financial system, STS, fiscal function, administration, tax policy, Chernivtsi region.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання чужих ідей, результатів і текстів наукових досліджень мають посилання на відповідне джерело.

_____ Аврам Ю.Ю.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКІВ ЯК ФІНАНСОВОГО ІНСТРУМЕНТУ ДЕРЖАВИ.....	6
1.1. Економічна сутність податків, функції та роль у фінансовій системі держави.....	6
1.2. Механізм реалізації податків як фінансового інструменту держави.....	13
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОДАТКІВ НА ФІНАНСОВУ СИСТЕМУ ДЕРЖАВИ.....	25
2.1. Аналіз виконання податками фіскальної функції.....	25
2.2. Аналіз регулюючої та стимулюючої функції податків	33
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СПРАВЛЯННЯ ПОДАТКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	43
3.1. Зарубіжний досвід функціонування податків як фінансового інструменту держави	43
3.2. Проблеми справляння податкових надходжень в системі фінансового інструментарію держави та шляхи їх вирішення.....	50
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку економіки України питання формування ефективної системи державних фінансів постає як одне з ключових завдань забезпечення стабільності та соціально-економічного розвитку країни. Податки, як основний фінансовий інструмент держави, є невід'ємною складовою фінансового регулювання, джерелом бюджетних надходжень, а також важелем впливу на економічні процеси, зайнятість, інвестиційну активність та рівень соціального захисту. В умовах воєнного стану, глобальної нестабільності та трансформаційних змін у системі державного управління фінансами актуалізується необхідність поглибленого дослідження механізмів реалізації податкової політики на національному та регіональному рівнях.

Сучасна фінансова наука розглядає податки не лише як інструмент фінансової мобілізації ресурсів, а як мультифункціональний інститут, здатний стимулювати економічну активність, підтримувати соціальну справедливість та забезпечувати фінансову безпеку. Сучасні дослідники, зокрема Нікіфоров П.О., Бак Н. А., Абрамова А.С., аналізують роль податків у забезпеченні бюджетної стійкості, трансформації фінансового простору та підвищенні якості адміністрування.

Доцільність проведення даного дослідження зумовлена необхідністю удосконалення механізмів використання податку як основного фінансового інструменту держави. Це передбачає виявлення проблемних аспектів у його адмініструванні та ефективності на різних рівнях, а також адаптацію передового міжнародного досвіду для підвищення його ролі у забезпеченні фінансової стабільності та розвитку країни.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є обґрунтування напрямів підвищення ефективності податків як фінансового інструменту держави, з урахуванням сучасних викликів, цифровізації та кращих європейських практик адміністрування.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання наступних

завдань:

- 1) розкрити економічну сутність податків, визначити їх функції та роль у фінансовій системі держави;
- 2) проаналізувати механізм реалізації податків як фінансового інструменту державного регулювання;
- 3) оцінити виконання податками фіскальної функції у контексті надходжень до бюджетів різних рівнів;
- 4) дослідити реалізацію регулюючої та стимулюючої функцій податків на регіональному рівні;
- 5) проаналізувати зарубіжний досвід функціонування податків як інструменту фінансової політики;
- 6) виявити проблеми справляння податкових надходжень у системі фінансового інструментарію держави та запропонувати шляхи їх вирішення.

Об'єктом дослідження є система податкових відносин у сфері публічних фінансів України. Предметом дослідження виступає податок як фінансовий інструмент державного регулювання.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи пізнання: аналіз і синтез, індукція та дедукція, порівняння, узагальнення, логічний підхід, а також спеціальні методи економічного аналізу — економіко-статистичні методи, регресійне моделювання, структурно-динамічні порівняння, аналіз ризиків. Також використано методи кейс-аналізу, аналітичного прогнозування та побудови економічної діагностики на основі показників виконання фіскальних функцій податкової системи.

Інформаційною базою дослідження є офіційна статистична звітність Державної податкової служби України, аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, дані Державної служби статистики, законодавчі й нормативно-правові акти, звіти міжнародних організацій (OECD, IMF, Tax Foundation), а також наукові публікації з питань податкової політики та публічних фінансів.

Випускна кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій. У першому розділі розкрито теоретико-методологічні

аспекти податків як фінансового інструменту держави. У другому розділі проаналізовано особливості реалізації фіскальної, регулюючої і стимулюючої функцій податків. У третьому розділі визначено напрями вдосконалення механізмів справляння податків, враховуючи зарубіжний досвід і державні особливості. Загальний обсяг роботи становить 66 сторінок, у тому числі 2 рисунки, 11 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКІВ ЯК ФІНАНСОВОГО ІНСТРУМЕНТУ ДЕРЖАВИ

1.1. Економічна сутність податків, функції та роль у фінансовій системі держави

Економічна сутність податків полягає у їхній здатності виконувати комплексну роль у фінансовій системі держави, водночас виступаючи джерелом наповнення бюджету та інструментом регулювання економічних відносин. Податки є обов'язковими грошовими платежами, які держава справляє з доходів юридичних і фізичних осіб, спрямовуючи отримані кошти на реалізацію соціальних, економічних та адміністративних функцій. Як зазначає Крупей Н.С. зазначає, що податки є засобом перерозподілу доходів, що сприяє досягненню соціальної справедливості та економічного розвитку [19, с. 37]. Згідно з тлумаченням, наведеним у роз'ясненнях Державної податкової адміністрації, податки гарантують ефективніше використання вилучених ресурсів у межах суспільних потреб, слугуючи стабілізуючим фактором економічної системи.

Єсімов С.С. розглядає податки як юридично значущий інститут, що має конституційно-правовий фундамент і виступає головним елементом податкових правовідносин [11, с. 127]. У його концепції наголошується, що податковий обов'язок є не лише елементом економічного процесу, але й юридичною категорією, яка забезпечує фіскальну функцію держави. Податки тут виступають не лише засобом збору коштів, а й важелем правового регулювання соціально-економічних процесів, що забезпечує доходи бюджету та фінансову дисципліну.

Юр'єва І.А. вказує, що економічна сутність податків полягає у їхній здатності виступати гарантом фінансової безпеки та стабільності держави [51, с. 29]. Вона підкреслює, що податки забезпечують не тільки поточне фінансування суспільних потреб, але й довгострокову економічну рівновагу, створюючи умови для стійкого розвитку ключових секторів економіки. Ефективна податкова

політика, за твердженням дослідниці, знижує ризики фінансової дестабілізації, що дозволяє уряду оперативно реагувати на кризові виклики.

Дмитрів В. у своїх працях розкриває економічну сутність податків через призму їхньої ролі у фінансовій автономії територіальних громад [7, с. 203]. Автор акцентує увагу на значенні майнових податків для наповнення місцевих бюджетів, вказуючи, що саме ці платежі є стабільним джерелом фінансування діяльності органів місцевого самоврядування. Таким чином, податки виконують функцію не лише на загальнодержавному, але й на локальному рівні, формуючи матеріальну основу реалізації самоврядних повноважень.

Погорілий С. визначає економічну сутність податків як сукупність механізмів, що дозволяють державі здійснювати регулятивний вплив на економічну динаміку [21, с. 191]. Він трактує податки як інструмент макроекономічного управління, що забезпечує збалансованість доходів та видатків через формування централізованих і децентралізованих бюджетів. У його концепції податки є не лише джерелом бюджетного фінансування, але й важелем структурної перебудови економіки, що сприяє зростанню продуктивності та соціального добробуту.

Отже, аналіз підходів науковців свідчить про багатогранність економічної сутності податків. Вони водночас виступають і фінансовим, і правовим, і управлінським інструментом, що забезпечує функціонування держави, розвиток суспільства та реалізацію публічних інтересів. Усі зазначені автори підкреслюють, що ефективна податкова система має бути економічно обґрунтованою, соціально справедливою та інституційно стабільною.

Відповідно до Податкового кодексу України, податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету або на єдиний рахунок, що справляється з платників податку відповідно до цього Кодексу [23]. Це нормативне визначення фіксує ключову ознаку податку як примусового, законодавчо встановленого зобов'язання, що не передбачає безпосередньої компенсації або зустрічного задоволення від держави. На відміну від добровільних або договірних платежів, податки є проявом фіскального

суверенітету, що дозволяє державі акумулювати фінансові ресурси для реалізації функцій публічної влади. Крім того, відповідно до загальноекономічної доктрини, податки мають бути стабільними, справедливими та ефективними з точки зору наповнення бюджету і мінімізації тіньових економічних практик. Таким чином, визначення податку у ПКУ відображає не лише юридичну сутність цього явища, а й окреслює його фундаментальну роль у функціонуванні фінансової системи держави [23].

Функціональне призначення, становить одну з фундаментальних категорій податкової теорії та практики, що дає змогу глибше осмислити роль податків у системі державного управління. У сучасних умовах податки не лише забезпечують акумулювання коштів до бюджетів різного рівня, але й виконують низку важливих економічних, соціальних та регуляторних функцій, які мають безпосередній вплив на структурні зміни в національній економіці та на формування стійкої моделі соціально-орієнтованої держави. Розуміння функціональної природи податків сприяє формуванню збалансованої фінансової системи, яка має бути гнучкою, адаптивною та стійкою до зовнішніх впливів.

Фіскальна функція податків полягає у формуванні грошових фондів держави через мобілізацію фінансових ресурсів у формі обов'язкових платежів. Саме вона є базовою, оскільки через податки держава отримує можливість фінансувати основні сфери своєї діяльності — оборону, освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення тощо [22]. Податкові надходження, як головне джерело бюджетного забезпечення, визначають масштаби і пріоритети державної політики, забезпечуючи фінансову стійкість державного апарату. При цьому варто зазначити, що ефективна реалізація фіскальної функції залежить не лише від обсягу зібраних податків, а й від рівня прозорості їх використання та довіри громадян до системи оподаткування [55].

Регулююча функція проявляється через вплив держави на ринкові процеси за допомогою варіативного податкового інструментарію, включаючи ставки, податкові пільги, санкції та механізми податкового кредитування [24]. Такий підхід дозволяє стимулювати розвиток пріоритетних галузей економіки,

знижувати податкове навантаження на суб'єкти малого бізнесу, підтримувати інноваційну активність і одночасно обмежувати негативні економічні чи екологічні ефекти певних видів діяльності [4]. У цьому контексті податки виступають не просто джерелом доходу, а важелем макроекономічної політики. Вони можуть застосовуватися як антикризовий інструмент, допомагаючи перерозподіляти ресурси у періоди економічного спаду, інфляції або нестабільності глобального фінансового середовища [54].

Розподільча функція (або соціальна) реалізується через механізм перерозподілу національного доходу, що дозволяє спрямовувати частину ресурсів від заможніших верств населення чи високоприбуткових підприємств до соціально вразливих категорій громадян. Застосовуючи прогресивне оподаткування та трансфери, держава забезпечує соціальну рівновагу і підтримує соціальну інклюзію, сприяючи згладжуванню економічної нерівності. Це підвищує рівень довіри до держави й знижує ризики соціальної напруженості. Розподільча функція також відіграє ключову роль у забезпеченні доступу до базових суспільних благ, таких як охорона здоров'я, освіта та соціальні послуги, тим самим формуючи фундамент для довгострокового розвитку людського капіталу.

Контрольна функція податків полягає у забезпеченні прозорості й підзвітності фінансових потоків у державі [18, с. 251]. Через механізми податкового адміністрування відбувається моніторинг платіжної дисципліни суб'єктів господарювання, своєчасності та повноти сплати податків, а також виявлення потенційних загроз для фінансової стабільності. Крім того, контрольна функція дозволяє виявляти диспропорції в структурі доходів, ухилення від оподаткування, тіньові економічні операції, що надає змогу державі оперативно реагувати на ризики та вдосконалювати податкову політику. Важливо, що контрольна функція реалізується не лише через нагляд з боку фіскальних органів, а й завдяки цифровізації податкового обліку, яка підвищує точність та ефективність виявлення порушень.

Усі функції податків є взаємопов'язаними, доповнюючи одна одну і

формуючи цілісну систему регулювання соціально-економічного розвитку. Їх ефективна реалізація залежить від якості податкового законодавства, рівня адміністрування та здатності держави адаптуватися до змін внутрішнього та зовнішнього середовища [2, с. 259]. Успішне поєднання всіх функцій дає змогу не лише забезпечити стабільність бюджетної системи, але й сформувати ефективну модель сталого розвитку, яка враховує інтереси різних учасників економічного процесу. Таким чином, функціональна характеристика податків дозволяє не лише пояснити їхню роль у фінансовій системі, а й визначити стратегічні напрями удосконалення податкової політики, з урахуванням потреб економіки, рівня розвитку суспільства та глобальних викликів.

Класифікація податків, як і їх функціональне призначення, становить одну з фундаментальних категорій податкової теорії та практики, що дає змогу глибше осмислити роль податків у системі державного управління. У сучасних умовах податки не лише забезпечують акумулювання коштів до бюджетів різного рівня, але й виконують низку важливих економічних, соціальних та регуляторних функцій, які мають безпосередній вплив на структурні зміни в національній економіці та на формування стійкої моделі соціально-орієнтованої держави. Розуміння функціональної природи податків сприяє формуванню збалансованої фінансової системи, яка має бути гнучкою, адаптивною та стійкою до зовнішніх впливів.

Один із ключових критеріїв — економічний зміст об'єкта оподаткування. За цим критерієм податки поділяються на кілька основних категорій. Податки на доходи охоплюють платежі, пов'язані з прибутком підприємств або доходами фізичних осіб, і виступають ключовим елементом у забезпеченні стабільних бюджетних надходжень [12, с. 38]. Податки на споживання (зокрема, податок на додану вартість і акциз) формуються в процесі реалізації товарів і послуг, будучи невід'ємною частиною кожної комерційної операції, і відображають рівень споживчої активності. Податки на майно охоплюють оподаткування нерухомого майна, земельних ділянок, транспортних засобів, що забезпечує стабільність місцевих бюджетів і виконує функцію стимулювання ефективного використання

майнових ресурсів. Податки на дії — це мито, ліцензії, плата за окремі дозволи, які регулюють господарську діяльність [49]. Існують також інші податки, які не входять до вищезазначених груп, але мають специфічне значення в окремих секторах.

Другим важливим критерієм є рівень встановлення податку. Відповідно до Податкового кодексу України, податки та збори в Україні поділяються на загальнодержавні та місцеві. Такий поділ ґрунтується на територіальному принципі дії податків, а також на компетенціях органів влади щодо їх встановлення та адміністрування.

Загальнодержавні податки та збори встановлюються виключно Податковим кодексом України і є обов'язковими до сплати на всій території держави. До них належать такі ключові податкові інструменти, як податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок, екологічний податок, рентна плата та мито. Ці податки мають загальнообов'язковий характер і відіграють домінуючу роль у формуванні дохідної частини Державного бюджету України. Варто зазначити, що встановлення нових загальнодержавних податків, не передбачених Податковим кодексом, забороняється, що є проявом принципу правової визначеності у податковій політиці.

Місцеві податки та збори, у свою чергу, встановлюються у межах, визначених Податковим кодексом, рішеннями відповідних органів місцевого самоврядування, зокрема сільськими, селищними та міськими радами. Вони є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад і спрямовуються до місцевих бюджетів, забезпечуючи фінансову автономію місцевої влади. До місцевих податків належать податок на майно та єдиний податок, що включає, зокрема, транспортний податок і плату за землю. До місцевих зборів відносять збір за місця для паркування транспортних засобів та туристичний збір. Місцеві ради зобов'язані встановлювати податок на майно та єдиний податок у визначених законом межах, що забезпечує єдність податкової системи та водночас дає простір для врахування локальних економічних і

соціальних умов.

За формою оподаткування податки поділяються на прямі та непрямі. Прямі податки накладаються безпосередньо на дохід або майно особи, що дозволяє забезпечити прогресивність оподаткування і більший ступінь соціальної справедливості. При цьому такі податки часто вимагають складніших адміністративних процедур та глибокого податкового аналізу. Непрямі податки, навпаки, сплачуються не прямо платником, а опосередковано, через споживання товарів та послуг, і зазвичай менш помітні, але стабільніші в умовах економічної турбулентності. Ця класифікація дозволяє визначати, наскільки податкова система сприяє або перешкоджає економічному зростанню, а також аналізувати ефекти оподаткування на домогосподарства з різними рівнями доходів.

Наступна класифікаційна ознака — спосіб стягнення податків. Розрізняють окладні податки, при яких сума зобов'язання визначається для кожного платника індивідуально, часто на основі поданої декларації, бухгалтерської звітності або акту перевірки. Це характерно для податку на прибуток, ПДФО та інших аналогічних платежів. Розкладні податки передбачають розподіл заздалегідь визначеної суми між платниками, що сьогодні майже не застосовується, але мало місце в історії оподаткування та певних галузевих практиках [16]. У сучасній практиці переважає саме окладна модель, яка дозволяє враховувати індивідуальні особливості фінансового стану платника.

За порядком використання податки поділяються на загальні та спеціальні. Загальні податки надходять до загального фонду бюджету і використовуються на фінансування всіх без винятку напрямів державної політики — від соціального забезпечення до оборони. Спеціальні податки мають цільове призначення: вони надходять до окремих фондів або програм, що реалізують конкретні завдання (наприклад, охорона довкілля, розвиток інфраструктури, підтримка місцевих громад) [52]. Така диференціація є важливою для забезпечення прозорості та цільового використання податкових надходжень, а також для формування довіри до податкової системи з боку громадян.

Ще одним класифікаційним параметром виступає коло платників. У

податковій практиці податки поділяються на ті, які сплачуються юридичними особами, фізичними особами, або мають змішаний характер, коли платниками можуть виступати як компанії, так і громадяни. Наприклад, податок на майно може сплачувати як приватна особа, так і підприємство. Такий підхід дозволяє гнучко адаптувати податкові механізми до умов функціонування різних секторів економіки та забезпечити справедливість оподаткування відповідно до економічної спроможності платника.

Таким чином, багатовимірна класифікація податків дозволяє системно описати податкову систему країни, виявити її структурні особливості, ефективність та прогалини. Вона є не лише аналітичним інструментом, а й дієвим механізмом у руках держави для удосконалення податкової політики. У практиці податкового адміністрування така систематизація виступає основою для планування стратегії фінансового розвитку, модернізації інституційної інфраструктури податкової служби та підвищення прозорості й підзвітності податкових процесів у державі. Збалансована і глибоко продумана класифікація податків забезпечує не лише ефективне управління доходами, але й формує передумови для сталого економічного зростання.

1.2. Механізм реалізації податків як фінансового інструменту держави

Механізм реалізації податків як фінансового інструменту держави в Україні забезпечується Державною податковою службою України, яка виконує ключову роль у втіленні податкової політики та мобілізації доходів до бюджету. Правовий статус і структура ДПС визначені постановою Кабінету Міністрів України № 227-п від 6 березня 2019 року, яка заклала основу для функціонального поділу центрального апарату та інтеграції його діяльності з територіальними органами. Структура центрального апарату побудована за принципом функціональної спеціалізації, що дозволяє підвищити ефективність управління, оперативність прийняття рішень і гнучко реагувати на виклики податкового адміністрування. Зокрема, до складу ДПС входять департаменти з питань податкового аудиту,

трансфертного ціноутворення, ризик-менеджменту, запобігання фінансовим правопорушенням, контролю за підакцизними товарами, обслуговування податкового боргу, надання цифрових сервісів, міжнародного співробітництва, економічного аналізу, запобігання та виявлення корупції та інші функціональні підрозділи, які забезпечують всебічне охоплення завдань податкової адміністрації.

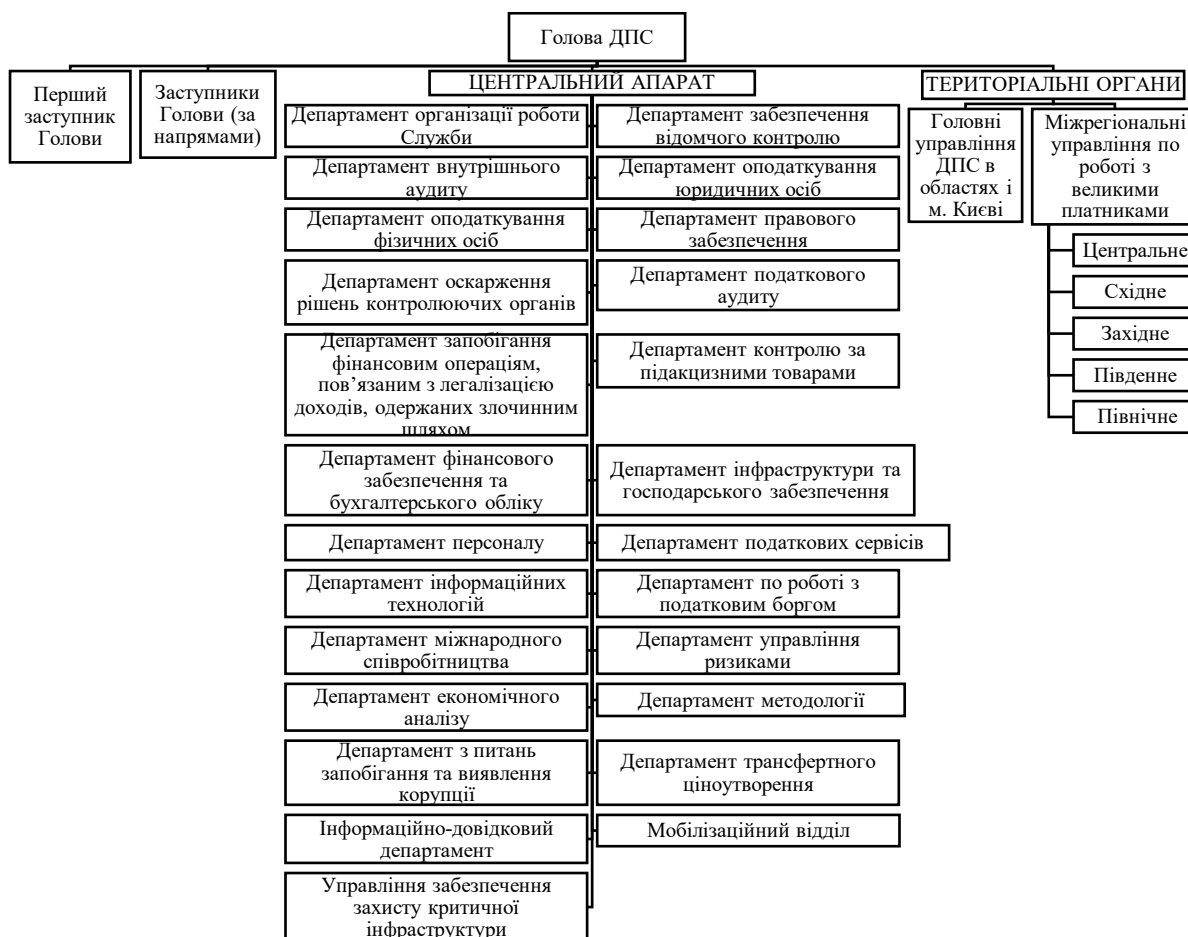

Рис. 1.1. Організаційна структура ДПС України [48]

Починаючи з 1 січня 2025 року, структура територіальних органів ДПС була істотно трансформована у зв'язку з новим адміністративно-територіальним устроєм України [9]. В результаті проведеної реорганізації було зменшено кількість структурних одиниць, ліквідовано дублювання функцій та посилено інституційну координацію між рівнями управління. Значно спростився доступ платників податків до податкових сервісів у регіонах завдяки оптимізованій мережі головних управлінь в областях і місті Києві, а також діяльності

міжрегіональних офісів, що спеціалізуються на обслуговуванні великих платників. Новий формат територіальної присутності ДПС дозволив підвищити якість надання послуг, скоротити час обробки податкової інформації та забезпечити більш ефективну аналітичну підтримку процесів адміністрування.

Сучасна модель адміністрування в ДПС дедалі більше базується на інструментах цифрової трансформації, що відповідає концепції побудови електронної держави. У 2024 році відбулося масштабне розгортання нових електронних сервісів, серед яких система e-Audit, що забезпечує автоматизований аудит із застосуванням штучного інтелекту, та SAF-T UA — цифровий стандарт обміну податковими даними між платником і органом контролю. Для моніторингу трансфертного ціноутворення було впроваджено BigData TP-платформу, яка дозволяє аналізувати фінансові звіти великих платників у реальному часі [100]. Восени 2024 року відбувся перший автоматичний обмін інформацією за стандартом CRS, що засвідчило здатність України інтегруватися до глобальної системи податкової прозорості та обміну фінансовими даними.

Паралельно розвивається інфраструктура обслуговування платників, у межах якої провідне місце займає Електронний кабінет платника, що забезпечує дистанційний доступ до персоніфікованих податкових даних, можливість подання звітності, отримання консультацій та перевірки статусу розрахунків. Крім того, функціонування мережі центрів обслуговування та контакт-центрів забезпечує практичну реалізацію принципу digital-by-default, відповідно до якого більшість адміністративних процедур здійснюється у цифровому середовищі. Це дозволяє зменшити адміністративне навантаження на бізнес, покращити якість обслуговування і сприяє зростанню рівня добровільної податкової дисципліни серед населення.

Фінансова підтримка інституційного розвитку ДПС також залишається на стабільно високому рівні. У 2025 році фінансування служби за бюджетною програмою 3507010 становило 3,4 мільярда гривень, при цьому касове виконання кошторису склало 99,1 %, що свідчить про ефективне використання бюджетних

ресурсів [47]. Таке фінансування дозволило забезпечити належний рівень матеріально-технічного забезпечення, розширити кадровий потенціал, впровадити сучасні ІТ-рішення і підтримувати безперебійну роботу фіскальної інфраструктури навіть в умовах зовнішніх викликів, пов'язаних із безпековими ризиками, економічною нестабільністю та потребами післявоєнного відновлення.

Таким чином, механізм реалізації податків в Україні функціонує на основі синергії нормативно-правового регулювання, гнучкої функціональної структури ДПС, цифрових інновацій і фіскальної підтримки. Це створює умови для забезпечення повноти та своєчасності податкових надходжень, вдосконалення якості обслуговування платників, мінімізації витрат на адміністрування і зближення української податкової системи із найкращими європейськими зразками управління публічними фінансами.

Нормативно-правове забезпечення є базовим компонентом механізму реалізації податків як фінансового інструменту держави, адже саме правові засади визначають рамкові правила формування, адміністрування та розподілу податкових надходжень. Конституційна основа української податкової системи закріплена в статті 67 Конституції України, яка встановлює безумовний обов'язок громадян і суб'єктів господарювання щодо сплати податків і зборів у порядку, передбаченому законом [17]. Цей імператив формує початковий вектор побудови податкового механізму та закладає правову легітимність фіскальної політики держави. На основі цієї норми кодифіковано три ключові законодавчі акти, які забезпечують системність і комплексність правового регулювання у сфері податків.

Податковий кодекс України є основоположним документом, що визначає типологію податків, об'єкти оподаткування, базу і ставки, пільгові режими, особливості адміністрування та відповідальність за порушення податкового законодавства. Він формує структурну цілісність податкової системи, закріплюючи принципи рівності, прозорості, обґрунтованості та стабільності. Бюджетний кодекс України деталізує механізм розподілу податкових надходжень

між рівнями бюджетної системи, визначає пропорції зарахування до державного та місцевих бюджетів і формує основу бюджетного планування в частині доходів [3]. Митний кодекс України доповнює правову архітектуру через регламентацію митного оподаткування, зокрема справляння ПДВ, акцизу і мита в умовах зовнішньоекономічної діяльності [20]. Взаємодія цих кодексів формує послідовний і логічний правовий ланцюг: від встановлення податкового обов'язку — до визначення об'єкта, обчислення зобов'язання та його бюджетного розподілу.

Окремий рівень нормативного забезпечення реалізації податків становить бюджетно-політична складова, що фіксується через щорічні закони про державний бюджет. Зокрема, Закон «Про Державний бюджет України на 2025 рік» виконує функцію інструменталізації податкової політики, визначаючи прогностичні обсяги податкових надходжень, цільові показники для фіскальних органів та межі допустимого дефіциту [33]. Оперативність реагування на економічні, соціальні та безпекові виклики забезпечується через внесення точкових змін до Податкового кодексу України. Закон № 1914-IX від 30 листопада 2021 року вніс структурні зміни до податкової системи, зокрема перерозподілив податкове навантаження на користь ресурсних та майнових платежів [277]. Цей закон посилив фіскальну функцію податків, орієнтуючи надходження на більш стабільні джерела, що менш залежні від кон'юнктурних коливань споживчого попиту.

Закон № 2142-IX від 24 березня 2022 року, прийнятий як частина воєнного пакета, запровадив низку тимчасових пільг, серед яких особливо важливою була можливість сплати єдиного податку за ставкою 2% доходу, введення мораторію на перевірки, а також відтермінування обов'язкової звітності для платників податків [28]. Цей нормативний акт дозволив підприємцям утримати господарську активність в умовах бойових дій та економічної невизначеності.

Закон № 4015-IX від 10 жовтня 2024 року став етапом згортання спеціального податкового режиму, який діяв у період воєнного стану [266]. Він передбачав поступове скасування воєнних пільг, зокрема відновлення

податкового контролю, а також підвищення ставок рентної плати й акцизного податку. Метою цього закону було повернення до середньострокової фінансової стабільності та відновлення збалансованої податкової політики.

Закон № 4254-IX від 25 лютого 2025 року орієнтований на підтримку благодійної діяльності та зміцнення соціальної відповідальності бізнесу [299]. Зокрема, він звільнив гуманітарні виплати від оподаткування ПДФО, а також розширив механізм податкових різниць для підприємств, які здійснюють благодійну допомогу. Цей закон демонструє здатність податкової системи адаптуватися до гуманітарних викликів, стимулюючи при цьому соціальну активність приватного сектору.

Разом зазначені законодавчі ініціативи відображають високий ступінь маневреності української податкової політики, яка зберігає баланс між фінансовими інтересами держави та необхідністю підтримки економічної життєздатності суспільства в умовах кризи.

На додаток до основних кодифікаційних актів існує низка спеціалізованих законів, які формують соціально-сервісний вимір функціонування податкової системи. Закон «Про збір та облік єдиного внеску» інституалізує механізм інтеграції соціального страхування в загальний фінансовий контур через прирівнювання ЄСВ до квазі-податку, який адмініструється податковими органами [44]. Закон «Про адміністративні послуги» уніфікує стандарти надання податкових сервісів у форматі фронт-офісів і електронного врядування, тоді як Закон «Про електронні довірчі послуги» надає юридичну силу кваліфікованому електронному підпису, відкриваючи шлях до дистанційного декларування, обліку та аудиту [25, 34]. Таким чином, держава не лише формалізує податкові обов'язки, а й створює цифрову екосистему для зручного і прозорого виконання цих зобов'язань.

Механізм реалізації податків як фінансового інструменту держави ґрунтується на багаторівневому нормативно-правовому забезпеченні, яке включає не лише фундаментальні законодавчі акти, а й значну кількість підзаконних нормативних документів, що регламентують діяльність

інституційної інфраструктури, цифрове адміністрування та адаптацію податкових процедур до міжнародних стандартів. Інституційна інфраструктура, яка забезпечує функціонування податкової системи, формалізована відповідно до положень урядових рішень. Постанова Кабінету Міністрів України № 227-п від 6 березня 2019 року закріпила положення про Державну податкову службу України та Державну митну службу України, чітко визначивши їхні повноваження, функціональні обов'язки та механізми координації дій у межах фіскального простору [41]. Постанова КМУ № 375-п від 20 серпня 2014 року визначила організаційно-правові засади діяльності Міністерства фінансів України, яке виступає координатором податкової політики та адміністрування бюджетного процесу [400]. Постанова Національного банку України № 148 від 6 листопада 2021 року встановила правила ведення касових операцій у національній валюті, що має безпосереднє значення для реєстрації та контролю готівкових розрахунків суб'єктів господарювання [399]. Доповненням до цього є розпорядження КМУ № 124-р від 17 лютого 2023 року, яке закріплює принципи функціональної взаємодії центральних органів виконавчої влади в умовах цифрової трансформації публічних фінансів [6].

Одним із ключових елементів сучасного нормативного забезпечення реалізації податкової політики є розвиток електронного адміністрування і впровадження ризикоорієнтованих підходів до контролю. Постанова КМУ № 891 від 28 жовтня 2019 року започаткувала перехід до нової моделі електронного аудиту, заклавши підґрунтя для модернізації підходів до податкових перевірок [31]. Постанова КМУ № 112-п від 9 лютого 2022 року вдосконалила нормативне регулювання процедури блокування ризикових податкових накладних, а постанова № 1165 від 11 грудня 2019 року закріпила порядок автоматичного зупинення їхньої реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних, що дозволяє державі оперативно нейтралізовувати податкові схеми [32, 42]. У контексті реалізації цих постанов особливу роль відіграє наказ Державної податкової служби України № 849 від 27 грудня 2022 року, який деталізує порядок розгляду скарг платників податків, забезпечуючи прозорість,

змагальність і процедурну справедливість у межах фіскального оскарження [36]. Сукупно зазначені нормативні акти демонструють зсув від традиційного адміністративного підходу до аналітичної моделі адміністрування, заснованої на аналізі даних і превентивному контролі.

Інструментально-операційний аспект механізму реалізації податків забезпечується системою відомчих наказів Міністерства фінансів України, які виконують функцію гнучкої адаптації податкових процедур до актуальних викликів і міжнародних практик. Наказ Мінфіну № 329 від 8 червня 2021 року модернізував формат електронних розрахункових документів відповідно до стандартів цифрової фіскалізації [35]. Наказ № 846 від 31 грудня 2020 року вніс зміни до порядку податкового повідомлення-рішення, підвищуючи юридичну визначеність комунікації між платником і податковим органом [30]. Наказ № 759 від 17 вересня 2020 року має міжсекторальне значення, оскільки встановлює методику визначення залишкової вартості майна військових формувань, що інтегрує податкові процедури в загальнодержавну систему управління оборонними активами [38]. Наказ № 793 від 26 липня 2022 року врегулював програмну класифікацію місцевих видатків, а наказ № 94 від 13 лютого 2025 року адаптував форму податкової декларації з податку на прибуток підприємств до нових умов звітності, включаючи розширення обсягів інформації, що підлягає обов'язковому розкриттю [43, 37].

Таким чином, нормативно-правове забезпечення реалізації податків у контексті інституційної побудови, цифрового адміністрування та відомчого регламентування є складовою системної модернізації податкової моделі держави. Це забезпечує не лише стабільність фіскального наповнення бюджетів, а й підвищує рівень прозорості, відповідальності та взаємної довіри у взаємовідносинах між державою і платниками податків.

Платники податків посідають ключове місце в механізмі реалізації податків як фінансового інструменту держави, адже саме їхня економічна активність є джерелом формування податкової бази. До кола платників належать фізичні особи, підприємства та інші суб'єкти господарювання, які відповідно до

законодавства здійснюють фінансово-господарські операції, що підлягають оподаткуванню. У цьому контексті платники не лише виконують роль джерела надходжень до бюджету, але й виступають учасниками правовідносин із державою, що регулюються Податковим кодексом України.

Правовий статус платників податків чітко визначений у Податковому кодексі, який встановлює як їхні зобов'язання, так і права. Зокрема, платники зобов'язані подавати податкову звітність, здійснювати своєчасну сплату податків і зборів, а також дотримуватись норм податкового законодавства. Водночас вони мають право на застосування податкових пільг, одержання інформації про себе з реєстрів, захист своїх інтересів в адміністративному та судовому порядку, а також участь у процедурі оскарження рішень контролюючих органів.

Інституційне забезпечення взаємодії платників податків з органами державної податкової служби включає мережу центрів обслуговування платників, які функціонують як офлайн, так і в дистанційному режимі. Особливої уваги заслуговує функціонування електронного кабінету платника податків, що забезпечує доступ до персоніфікованої інформації, дає змогу подавати декларації, переглядати стан розрахунків з бюджетом та оперативно отримувати відповіді на запити. Застосування цифрових сервісів сприяє зниженню адміністративного тиску, підвищенню прозорості фіскальної системи та посиленню добровільної податкової дисципліни.

База оподаткування є ключовим елементом механізму реалізації податків як фінансового інструменту держави, оскільки саме вона визначає обсяг матеріальних ресурсів, що підлягають вилученню у формі податкових платежів. У різних податках база оподаткування має специфічні ознаки: у податку на прибуток підприємств нею є чистий фінансовий результат господарської діяльності, розрахований згідно з вимогами податкового обліку; у податку на додану вартість — це величина доданої вартості, створеної на кожному етапі виробничо-комерційного ланцюга; у податку на доходи фізичних осіб — сукупність грошових доходів громадян, зокрема заробітна плата, премії, дивіденди, матеріальна допомога та інші виплати.

Матеріалізація податкової бази здійснюється через комплекс адміністративних і технологічних заходів, спрямованих на її повне, достовірне та своєчасне визначення. У сучасних умовах Україна впроваджує цифрові інструменти, які забезпечують прозоре адміністрування та мінімізацію людського фактору. Зокрема, впровадження системи SAF-T UA (стандарту обміну податковою інформацією), електронного аудиту (e-Audit), а також BigData TP-платформи дозволяє автоматизувати процеси верифікації, контролю та аналізу даних, що слугують основою для визначення бази оподаткування. Такі технології сприяють зменшенню обсягів тіньової економіки, унеможливлюють або суттєво ускладнюють маніпуляції з обліковими показниками та дозволяють своєчасно ідентифікувати потенційні ризики ухилення від сплати податків.

Податкові пільги та спеціальні режими є важливим інструментом селективного впливу держави в межах механізму реалізації податків як фінансового інструменту економічного регулювання. Вони дозволяють адаптувати загальні принципи оподаткування до специфічних соціально-економічних умов та завдань, орієнтуючи податкову систему на стимулювання певних видів діяльності, галузей або суб'єктів господарювання. Зокрема, спеціальний режим єдиного податку створює сприятливе середовище для розвитку мікро- та малого бізнесу завдяки спрощенню адміністрування і зниженню податкового навантаження. У свою чергу, пільгове оподаткування ПДВ у випадках імпорту гуманітарної допомоги сприяє розв'язанню соціальних проблем в умовах надзвичайних ситуацій або гуманітарних криз.

Інвестиційні податкові канікули, запроваджені для учасників індустріальних парків, мають на меті активізацію довгострокових капіталовкладень та розвиток високотехнологічного виробництва. Такі режими реалізують державну політику у сфері індустріального розвитку, дозволяючи новоствореним підприємствам акумулювати ресурси для модернізації, впровадження інновацій та створення нових робочих місць. Ефективність зазначених заходів контролюється через механізм податкових різниць, що враховують різницю між податковим та фінансовим обліком, а також через

систему звітності про податкові витрати бюджету, яка забезпечує прозорість і підзвітність застосування пільг.

Інструменти впливу в межах механізму реалізації податків формують багатовекторну систему регуляторних важелів, що забезпечують як фіскальну ефективність, так і економічну доцільність податкової політики. Фіскальні інструменти, до яких належать диференційовані ставки, прогресивна шкала оподаткування для акцизів і рентних платежів, а також механізми гнучкого коригування нормативної оцінки землі та об'єктів нерухомості, дають змогу адаптувати податкове навантаження відповідно до особливостей секторів економіки або регіонального розвитку. Це дозволяє державі не лише мобілізувати ресурси, а й реалізовувати політику цільового перерозподілу доходів для зменшення дисбалансів.

До інструментів структурного впливу належать податкові пільги у формі звільнення від оподаткування, відстрочок, канікул та інвестиційних податкових кредитів, які спрямовані на стимулювання поведінкових змін у бізнес-середовищі. Такі заходи є рушієм модернізації виробництва, сприяють впровадженню екологічних інновацій і зміцнюють економічну привабливість окремих територій, у тому числі депресивних регіонів. Превентивна функція реалізується через систему ризикоорієнтованого аудиту, передбачену постановами Кабінету Міністрів України № 891, № 112-п та № 1165. Запровадження автоматизованих механізмів блокування ризикових податкових накладних і розрахунків коригування, а також використання аналітики великих даних у боротьбі з трансфертними схемами, істотно підвищують ймовірність виявлення порушень, формуючи ефект невідворотності відповідальності.

Санкційні механізми, зокрема фінансові штрафи, пеня, адміністративна й кримінальна відповідальність, конфіскація товарів та арешт активів, слугують інструментом примусу до виконання податкових зобов'язань, створюючи потужний негативний стимул для недобросовісних суб'єктів. У свою чергу, комунікаційно-сервісні засоби — електронний кабінет платника, контакт-центри, публічні реєстри та платформи відкритих даних — забезпечують підвищення

рівня прозорості податкової системи й зміцнюють довіру платників до органів фіскального адміністрування.

Окрему роль у механізмі впливу відіграє інтеграція міжнародних стандартів, таких як Common Reporting Standard (CRS), ініціатива BEPS 2.0 та мережа двосторонніх конвенцій про уникнення подвійного оподаткування. Вони сприяють уніфікації процедур, посиленню юрисдикційної співпраці й гармонізації української податкової політики із загальноєвропейською практикою, що в умовах глобалізації є запорукою ефективної боротьби з транснаціональним ухиленням від оподаткування та агресивним податковим плануванням. Таким чином, інструменти впливу в межах механізму реалізації податків забезпечують системну багатофункціональну взаємодію держави з платниками, формуючи збалансовану податкову архітектуру.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ефективне застосування комплексу фіскальних, структурних, превентивних, санкційних, сервісних та міжнародних інструментів дозволяє державі не лише забезпечувати стабільні бюджетні надходження, а й реалізовувати стратегічні цілі соціально-економічного розвитку в умовах динамічних викликів внутрішнього й глобального характеру.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОДАТКІВ НА ФІНАНСОВУ СИСТЕМУ ДЕРЖАВИ

2.1. Аналіз виконання податками фіскальної функції

Аналіз виконання фіскальної функції податків упродовж 2022–2024 років дозволяє не лише простежити динаміку та трансформацію податкових надходжень у розрізі державного та місцевих бюджетів, а й розкрити глибші економічні й управлінські закономірності, що лежать в основі формування публічних фінансів (табл. 2.1) [45,46]. Дослідження зазначеного періоду дозволяє оцінити не тільки обсяги акумульованих ресурсів, а й ефективність фіскальної політики держави на регіональному рівні, що є індикатором функціональності всієї податкової системи.

Таблиця 2.1

Аналіз податкових надходжень до державного й місцевих бюджетів
України за 2022-2024 роки

Бюджет	2022		2023		2024		Відхилення 2022/2024	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	+/-	%
Державний бюджет	698,7	64,0	783,6	64,6	1133,5	72,4	434,8	162,2
Місцеві бюджети	392,7	36,0	430	35,4	433,1	27,6	40,4	110,3
Зведений	1091,4	100,0	1213,6	100,0	1566,6	100,0	475,2	143,5

У вказаному часовому проміжку зведений бюджет демонструє сталі темпи зростання: якщо у 2022 році загальний обсяг податкових надходжень становив 1091,4 млрд грн, то вже у 2023 році він збільшився до 1213,6 млрд грн, а в 2024 році сягнув 1566,6 млрд грн [50, 51]. Така динаміка відображає не лише зростання обсягів оподатковуваної економічної активності, а й підвищення рівня прозорості та контрольованості податкових потоків. Поступове зміцнення фіскального потенціалу свідчить про комплексну взаємодію між інституційними реформами, зокрема цифровізацією податкових процедур, і адаптацією платників до нових вимог фінансової звітності та податкового комплаєнсу.

Структурний аналіз розподілу надходжень за рівнями бюджетів демонструє поступову зміну пропорцій між державним і місцевими бюджетами. У 2022 році співвідношення між ними становило 64,0 % до 36,0 %, у 2023 році — 64,6 % до 35,4 %, а вже у 2024 році відбулося більш виразне зміщення в бік державного бюджету — 72,4 % проти 27,6 %. Така трансформація вказує на централізацію фіскальних ресурсів, що, в умовах воєнного стану та постійної потреби у фінансуванні оборонного комплексу, соціального захисту населення й відновлювальних інфраструктурних проєктів, набуває пріоритетного значення.

Детальніше аналізуючи державний бюджет, варто зазначити, що його надходження зросли з 698,7 млрд грн у 2022 році до 1133,5 млрд грн у 2024 році, що становить приріст на 434,8 млрд грн або 62,3%. Серед ключових факторів, які зумовили таке зростання, можна виокремити впровадження більш жорстких процедур податкового контролю, активізацію аналітичного супроводу, цифровізацію податкового адміністрування і зменшення податкового розриву, особливо в сегменті ПДВ. До того ж, ефективні заходи боротьби зі схемами ухилення, перегляд підходів до трансфертного ціноутворення й запровадження принципів BEPS позитивно вплинули на приріст податку на прибуток великих платників.

Паралельно місцеві бюджети, хоча й демонструють певне зростання в абсолютних показниках — з 392,7 млрд грн у 2022 році до 433,1 млрд грн у 2024 році — втрачають свою питому вагу в структурі зведених надходжень. Частка місцевих бюджетів скоротилася з 36,0 % до 27,6 %, що свідчить про посилення фінансової залежності громад від державного центру. Така ситуація може бути тривожним сигналом, який вимагає розгляду можливостей розширення фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування, перегляду алгоритмів міжбюджетного вирівнювання та впровадження додаткових інструментів підтримки фінансової автономії громад.

Узагальнюючи результати аналізу, можна зробити висновок, що упродовж 2022–2024 років фіскальна функція податків реалізовувалась з наростаючою ефективністю, що підтверджується як абсолютними значеннями надходжень, так

і відносними структурними показниками. Зміцнення позицій державного бюджету забезпечується завдяки сучасним технологіям адміністрування та стратегічному переорієнтуванню ресурсів. У той же час, ослаблення частки місцевих бюджетів потребує корекції фіскальної політики з акцентом на регіональний розвиток. Підвищення ефективності фіскального адміністрування вимагає не лише технічної модернізації, а й послідовного інституційного розвитку, зокрема розширення аналітичних можливостей, поглиблення міжвідомчої координації та підтримки кадрового потенціалу податкових органів. Це дозволить створити стійку, адаптивну та справедливую систему публічних фінансів, здатну забезпечити як загальнодержавні, так і локальні пріоритети.

Окрему увагу потрібно приділити питомій вазі окремих податків за 2022-2024 роки (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Структурний аналіз динаміки податкових надходжень до зведеного бюджету за 2022-2024 роки, % [45,46]

Податок / платіж	2022	2023	2024	Відхилення 2022/2024	
				+, -	%
Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО)	35,2	38,3	31,3	-3,9	88,9
Податок на додану вартість (ПДВ)	19,6	18,1	17,1	-2,5	87,2
Єдиний податок	10,7	11,8	17,3	6,6	161,7
Податок на прибуток підприємств	9,4	5,4	9,7	0,3	103,2
Земельний податок	5	4,9	4,4	-0,6	88
Акцизний податок	2,7	2,9	2,5	-0,2	92,6
Рентні платежі	7,8	4,9	3,3	-4,5	42,3
Решта платежів	9,5	13,7	14,4	4,9	151,6

Структурний аналіз податкових надходжень за період 2022–2024 років дозволяє ідентифікувати не лише зміну питомої ваги окремих податків у загальній системі фіскальних надходжень, але й простежити основні тенденції перерозподілу податкового навантаження між різними джерелами доходів

бюджету (табл. 2.2). Динаміка вказує на значні внутрішні зміни в структурі доходів, що є результатом як економічної кон'юнктури, так і цілеспрямованої податкової політики держави. Водночас такий аналіз слугує важливим інструментом для виявлення прихованих ризиків у податковій системі та окреслення перспектив подальшої модернізації фіскального адміністрування.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) традиційно залишається домінуючим джерелом надходжень, проте його частка у загальній структурі зменшилася з 38,3 % у 2023 році до 31,3 % у 2024 році, що свідчить про тимчасове зниження ефективності оподаткування доходів найманих працівників [8]. Таке скорочення може бути зумовлене як тінізацією зайнятості, так і перерозподілом частини платників у спрощену систему, що, в свою чергу, відбулося у зростанні частки єдиного податку. Водночас, скорочення питомої ваги ПДФО також може бути пов'язане з міграційними процесами, які скоротили кількість працюючих громадян, та зростанням непродуктивної зайнятості, що не генерує оподатковуваний дохід.

Єдиний податок продемонстрував найсуттєвіше зростання серед усіх джерел надходжень: з 10,7 % у 2022 році до 17,3 % у 2024 році. Ця динаміка є свідченням активізації підприємницької активності в мікробізнес-секторі, зростання кількості ФОП та реалізації стимулюючих програм підтримки малого підприємництва. Це також вказує на посилення ролі єдиного податку у забезпеченні бюджетної стабільності в регіоні. Позитивним сигналом є також зростання фіскальної культури серед фізичних осіб-підприємців, активніше використання цифрових інструментів обліку та прозоріших умов взаємодії з податковими органами. Проте, варто зазначити, що зростання частки єдиного податку не завжди означає зростання загального рівня оподаткування, оскільки він застосовується до суб'єктів із нижчими обсягами доходу та спрощеною системою звітності.

Податок на додану вартість (ПДВ), як один із основних фіскальних інструментів, поступово знижує свою питому вагу: з 19,6 % у 2022 році до 17,1 % у 2024 році. Зниження частки ПДВ може бути пов'язане із зменшенням обсягів

офіційного споживання, трансформацією каналів збуту внаслідок війни та релокації бізнесу, а також з підвищенням ефективності моніторингу «скруток», що тимчасово обмежило обсяги декларованого ПДВ до відшкодування. Крім того, не слід виключати вплив змін у поведінці споживачів, які дедалі частіше обирають неформальні канали купівлі товарів і послуг, що не фіксуються в податкових реєстрах. Зменшення ПДВ також може бути наслідком коригування ставок або пільгових режимів, запроваджених у кризових умовах.

Податок на прибуток підприємств зазнав відновлення після зниження у 2023 році (5,4 %) і досягнув рівня 9,7 % у 2024 році. Це свідчить про адаптацію великого і середнього бізнесу до нових умов господарювання, стабілізацію фінансових результатів та часткове відновлення інвестиційної активності в реальному секторі. Наявна динаміка підтверджує ефективність антикризових заходів держави, спрямованих на підтримку виробничих підприємств, а також поступове зростання прозорості у веденні бухгалтерського обліку. З іншого боку, така зміна в структурі податку на прибуток може свідчити про закінчення дії частини фіскальних стимулів або податкових канікул, запроваджених на початку війни.

Рентні платежі продемонстрували значне скорочення – з 7,8 % у 2022 році до 3,3 % у 2024 році. Така динаміка є наслідком зменшення видобутку природних ресурсів, ротації ліцензій, зміни фіскальних умов у видобувному секторі та, ймовірно, втрати контролю над деякими територіями. Водночас скорочення рентних платежів також може бути обумовлене зниженням світових цін на енергетичні ресурси, скороченням експорту та внутрішнього споживання. У сукупності ці чинники зумовлюють зменшення податкової бази в галузі, яка є однією з найбільш чутливих до геополітичних ризиків і регуляторних змін.

Земельний податок і орендна плата за землю залишаються відносно стабільними джерелами доходів, проте їх частка зменшується: з 5 % у 2022 році до 4,4 % у 2024 році. Причинами є як зниження ринкової активності на ринку землі, так і тривале адміністрування земельних реєстрів у воєнних умовах. Додатковим фактором є складнощі у веденні кадастрового обліку в районах, що

постраждали від бойових дій, а також відтермінування повноцінної реалізації земельної реформи. Певний вплив також має політика місцевих рад, які у кризовий період іноді знижують ставки з метою підтримки аграрного сектору.

Акцизний податок у структурі загальних надходжень зазнав незначного скорочення з 2,9 % до 2,5 %, що, ймовірно, пов'язано зі зростанням частки тіньового ринку підакцизних товарів, особливо в прикордонних районах, а також зменшенням обсягів офіційного імпорту та виробництва алкоголю і тютюну. Додатковим чинником є зниження купівельної спроможності населення, що впливає на структуру споживання товарів, об'єктів акцизного оподаткування. Також варто відзначити складність контролю за обігом акцизної продукції в умовах воєнного стану.

Категорія «решта платежів» зросла з 9,5 % у 2022 році до 14,4 % у 2024 році, що свідчить про розширення бази неосновних джерел доходів та посилення контролю за штрафними санкціями, адміністративними зборами, екологічними платежами та іншими фіскальними надходженнями. Така тенденція є позитивним сигналом щодо активізації роботи податкових і суміжних органів у напрямі покращення адміністрування малих і середніх платежів.

Таким чином, структурний аналіз надходжень підтверджує поступову зміну акцентів у системі оподаткування регіону: від традиційних великих податків до більш диверсифікованої моделі із зростаючим значенням малого бізнесу, автоматизованих систем адміністрування та гнучкого податкового регулювання. Зміна у структурі свідчить не лише про економічну трансформацію, а й про еволюцію підходів до фіскального менеджменту, що створює передумови для подальшого підвищення ефективності податкової політики та зменшення фіскальних ризиків.

Аналіз виконання планових показників податкових надходжень до державного бюджету свідчить про позитивну динаміку їх фактичного перевиконання у 2022-2024 роках (таблиця 2.3). Така тенденція засвідчує не лише ефективність податкового адміністрування, але й загальне поліпшення макроекономічних умов, що сприяли стабілізації економічної активності попри

триваючі виклики воєнного характеру та структурні зрушення в національному господарстві.

Таблиця 2.3

Аналіз виконання планових показників державного бюджету у 2022-2024 роках, млрд грн [8]

Платіж	2022		Відхилення		2023		Відхилення		2024		Відхилення	
	План	Факт	+, -	%	План	Факт	+, -	%	План	Факт	+, -	%
ПДВ з ввезених товарів	270	253	-17	93,7	340	366,2	26,2	107,7	443,3	466,1	22,8	105,1
ПДВ з вироблених в Україні товарів	230	213,9	-16,1	93,0	235	214,6	-20,4	91,3	259	267,8	8,8	103,4
Податок на прибуток підприємств	110	117,0	7	106,4	130	143,8	13,8	110,6	254	270,8	16,8	106,6
ПДФО + військовий збір (частка, що надходить до держбюджету)	140	148,4	8,4	106,0	200	233,6	33,6	116,8	225	233,6	8,6	103,8
Акцизний податок	85	78,9	-6,1	92,8	100	103,9	3,9	103,9	129	133,5	4,5	103,5
Рентна плата	75	81,0	6	108,0	60	56,1	-3,9	93,5	50,2	51,8	1,6	103,2

Податок на додану вартість з увезених товарів залишився одним із найбільш прибуткових джерел надходжень до бюджету. У 2022 плановий показник був більший за фактичний на 6,3%, через повномасштабне вторгнення, але вже в 2023 і 2024 році вже фактичний результат був більший за плановий. Це перевиконання було досягнуто завдяки зростанню обсягів імпорту, що супроводжувалося адаптацією митних процедур до умов воєнного часу, активним впровадженням електронного документообігу на митницях, а також удосконаленням ризик-орієнтованого підходу до митного контролю. Крім того, сприятливі умови міжнародної торгівлі та поступове налагодження логістичних ланцюгів після початкових етапів війни також стали додатковими чинниками зростання цього виду надходжень.

Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (у нетто-

форматі) також постраждав в перший рік війни. Але в 2024 році ситуація суттєво покращилась. При прогнозі у 259 млрд грн фактичні надходження склали 267,8 млрд грн, тобто на 8,8 млрд грн більше, що становить 103,4 % від плану. Зростання внутрішнього виробництва та пожвавлення споживчого попиту після стабілізації ситуації на ринку праці стали основними детермінантами перевиконання. Водночас, посилення контролю з боку податкових органів, розширення електронного аудиту та системи обміну інформацією між органами влади сприяли більш повному декларуванню податкових зобов'язань і зменшенню обсягів тіньових операцій.

Податок на прибуток підприємств є доволі стабільним і продемонстрував найвищий рівень перевиконання серед основних податків: у 2022 році план був перевиконаний на 6,4%, а у 2024 році за планового показника у 254 млрд грн фактичні надходження сягнули 270,8 млрд грн, що на 16,8 млрд грн або на 6,6 % більше. Це зростання стало результатом не лише підвищення рентабельності бізнесу, а й загального оздоровлення фінансових показників компаній, особливо у галузях промисловості, ІТ, агросекторі та роздрібній торгівлі.

Фактичні надходження від податку на доходи фізичних осіб разом із військовим збором, які зараховуються до державного бюджету у 2022 році перевиконали план на 6% і становили 148,4 млрд грн., а у 2024 становили 233,6 млрд грн за планового показника у 225 млрд грн. Таким чином, перевищення становить 8,6 млрд грн або 103,8 %. Це пояснюється як зростанням фонду оплати праці, зокрема у державному та ІТ-секторі, так і стабілізацією рівня зайнятості в регіонах, де не ведуться активні бойові дії. Також відзначається удосконалення адміністрування через впровадження нових цифрових сервісів податкової звітності, що мінімізувало випадки ухилення від сплати податків.

У 2022 році акцизний податок не справдив прогноз. При запланованому обсязі у 85 млрд грн фактичні надходження становили 78,9 млрд грн, що на 7,2 % менше. Але ситуація змінилась і в 2023 та 2024 році фактичний показник перевищував плановий. У 2024 році план був перевиконаний на 3,5%. Таке зростання є результатом зміни підходів до контролю за обігом підакцизних

товарів, модернізації акцизної інфраструктури, активного застосування системи електронного маркування, а також динаміки внутрішнього попиту на окремі категорії товарів (алкоголь, тютюн, пальне), яка зберігається навіть в умовах війни.

Рентна плата, хоча й не є провідним джерелом наповнення бюджету, також демонструє позитивний результат виконання. Що на початку війни, що зараз вона демонструє стабільні результати. У 2022 році фактичні надходження були більшими на 6 млрд грн. або на 8% від планових. У 2024 році при прогнозі у 50,2 млрд грн фактичні надходження досягли 51,8 млрд грн, що на 1,6 млрд грн або 3,2 % більше. Стабілізація обсягів видобутку природних ресурсів, зокрема нафти, газу і корисних копалин, а також покращення процедур адміністрування спеціальних дозволів та контроль за звітністю компаній-надрокористувачів сприяли підвищенню ефективності справляння цього податку.

Загалом, перевиконання планових показників по ключових податках свідчить про високу ефективність податкової політики держави у 2024 році, яка поєднує фіскальну стійкість з адаптивністю до економічних і безпекових реалій. Ці результати демонструють не лише зміцнення фінансового потенціалу держави для забезпечення бюджетних потреб у складних умовах функціонування національної економіки, а й підвищення довіри платників до податкової системи, що формує основу для подальших фіскальних реформ.

2.2. Аналіз регулюючої та стимулюючої функції податків

Аналіз стимулюючої функції податків крізь призму бюджетних втрат від пільгового оподаткування у 2022–2023 роках засвідчує про велике навантаження на зведений бюджет (табл 2.4). Згідно з офіційними даними, у 2022 році обсяг втрат становив 76,3 млрд грн, а у 2023 році – 62,8 млрд грн. Таким чином, зведений бюджет у 2023 році втратив від пільгового оподаткування на 13,5 млрд грн. менше ніж у попередньому.

Структурний розподіл цих втрат демонструє чітке домінування пільг з

податку на додану вартість, на який припадає близько 75 % загального обсягу податкових пільг. Така перевага ПДВ як інструменту стимулювання пояснюється його широким охопленням секторів економіки, зокрема експортно орієнтованих галузей, виробництва соціально значущих товарів, а також реалізації інвестиційних проектів, де застосовується звільнення або відстрочення сплати ПДВ. Однак, значний розмір пільг з цього податку також свідчить про високу потенційну вразливість до схем мінімізації, шахрайських практик та потребу в посиленому контролі за їх ефективністю на рівні як адміністрування, так і нормативної бази.

Таблиця 2.4

Аналіз динаміки втрат доходів зведеного бюджету від податкових пільг за 2022-2023 роки, млрд грн [5]

Показник	2022	2023	Абсолютний приріст, +,-	Відносний приріст, %
Податок на прибуток	1,6	2,1	0,5	31,2
Плата за землю	15.8	14.2	-1,6	-10,1
ПДВ (внутрішній)	58.9	46.3	-12,6	-21,4
Загальні втрати	76,3	62,8	-13,5	-17,7

Пільги з податку на прибуток підприємств формують близько 5 % загального обсягу втрат бюджету. Їхня наявність є ознакою пріоритетності підтримки реального сектора економіки, інноваційної діяльності та стратегічних галузей, включно з виробництвом, високотехнологічними кластерами та енергоефективними підприємствами. Умови війни, дефіцит бюджету та обмеженість ресурсів додатково актуалізують питання точності фіскальної політики та пріоритетності цільового використання податкових інструментів.

Близько 20 % втрат бюджету від пільг припадає на плату за землю. Цей інструмент стимулювання застосовується переважно до аграрного сектору, суб'єктів малого та середнього бізнесу, а також у контексті підтримки

внутрішньо переміщених підприємств і відновлення територій, постраждалих від бойових дій. Проблема посилюється відсутністю належного земельного кадастру, складністю оцінки вартості оренди та неузгодженістю між органами місцевого самоврядування й податковими органами.

Узагальнюючи динаміку втрат бюджету від пільгового оподаткування, слід зазначити, що, попри складну безпекову ситуацію та нагальну потребу у максимальній мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів, держава демонструє сталу прихильність до використання податкових пільг як ключового інструменту фіскального стимулювання. Такий підхід має потенціал забезпечити економічну активність у стратегічних галузях, проте водночас супроводжується ризиками неефективного розподілу обмежених ресурсів. Зауваження Рахункової палати України, що стосуються відсутності належного обґрунтування ефективності близько третини чинних податкових пільг, надають вагомі підстави для вдосконалення процедур планування, моніторингу й аудитної перевірки результативності податкових стимулів.

Подальше реформування стимулюючої складової податкової політики має базуватися на принципах прозорості, адресності, вимірюваності результатів, а також регулярного аналізу витрат і вигод від пільг. Лише за умови інтеграції сучасних аналітичних інструментів, міжвідомчої координації та ефективної оцінки впливу на реальний сектор економіки вдасться досягти бажаного балансу між стимулюванням економіки та забезпеченням бюджетної стабільності.

Аналіз регулюючої функції податків через призму результатів контрольно-перевірочної роботи у 2022–2024 роках засвідчує посилення наглядової функції держави та поступове вдосконалення механізмів забезпечення податкової дисципліни (табл. 2.5) [45,46].

За цей період спостерігається як зростання кількісних показників перевіркової діяльності, так і якісне покращення результативності контрольних заходів. Податкова служба продемонструвала здатність адаптуватися до нових викликів, трансформуючи механізми податкового контролю відповідно до сучасних реалій воєнного стану та загальної цифровізації адміністрування.

Аналіз контрольно-перевірочної роботи ДПС України за 2022-2024 роки

Показник	2022	2023	2024	Відхилення 2022/2024	
				+, -	%
Проведено перевірок (усі категорії платників), од.	28846	41618	49774	20928	+72,6
Донараховано грошових зобов'язань, млрд грн	19,6	45,9	123,7	104,1	+531,1
Фактично стягнуто у звітному році, млрд грн	3,2	2,1	4,1	0,9	+28,1
Узгодження донарахувань, млрд грн	19,5	11,4	39,4	19,9	+102

Зокрема, кількість проведених перевірок усіх категорій платників податків зросла з 28846 у 2022 році до 49774 у 2024 році, що становить приріст майже на 72,6 %. Крім того, ефективність перевірок стала вищою внаслідок застосування нових технологічних рішень для ідентифікації ризикових операцій.

Суттєвим досягненням стало зростання обсягів донарахованих грошових зобов'язань: у 2022 році цей показник становив 19,6 млрд грн, у 2023 році — 45,9 млрд грн, а в 2024 році досягнув 123,7 млрд грн. Таким чином, за три роки обсяг донарахувань зріс на 104,1 млрд грн або на 531,1 %, що свідчить про значне підвищення результативності перевірок та вдосконалення підходів до виявлення податкових порушень. Основними чинниками зростання стали розширення застосування алгоритмів ризикоорієнтованого відбору, зокрема SKПН-4 і SAF-T UA, що дозволило зменшити частку малоефективних перевірок до 8 %, а також концентрація зусиль на складних, але ресурсомістких напрямках. Водночас зростає потреба в забезпеченні подальшого вдосконалення цих алгоритмів, аби мінімізувати упущення щодо неочевидних схем ухилення.

Динаміка фактичного стягнення грошових зобов'язань підтверджує посилення ефективності контрольно-перевірочної роботи. У 2022 році було стягнуто 3,2 млрд грн, у 2023 році — 2,1 млрд грн, а у 2024 році сума стягнень сягнула 4,1 млрд грн. Індекс сплаченої суми на одну перевірку збільшився з 0,9 млн грн у 2022 році до 1,1 млн грн у 2024 році, що вказує на зростання фіскальної ефективності кожного контрольного заходу. Це є результатом не лише кращої вибірки об'єктів перевірки, але й посилення адміністративного супроводу

донарахувань до моменту їх фактичного стягнення. Крім того, активізація взаємодії з іншими державними структурами, включаючи СБУ, Держфінмоніторинг та Нацполіцію, посилила превентивну функцію контролю.

Показник рівня узгодження донарахувань також демонструє позитивну динаміку: у 2022 році було узгоджено 19,5 млрд грн. донарахувань, у 2023 році — 11,4 , а у 2024 році зріс до 39,4 млрд грн. Це свідчить про підвищення довіри до об'єктивності рішень податкових органів та зменшення частки оскаржень з боку платників, що є індикатором правової стабільності адміністрування. Варто також зазначити, що більш прозорі процедури оскарження, використання електронних кабінетів для фіксації актів перевірок і відкритість податкових консультацій сприяють укріпленню партнерських відносин між бізнесом і контролюючими органами.

Фокус контрольно-перевірочної роботи у 2024 році був зосереджений на ланцюгах постачання в межах адміністрування ПДВ та трансфертному ціноутворенні. Саме ці напрями сформували 42 % від загального обсягу донарахувань. Це свідчить про зосередження зусиль ДПС на складних і водночас потенційно прибуткових напрямках, що мають системне значення для прозорості ринку та протидії агресивному податковому плануванню. З огляду на складність і витратність таких перевірок, доцільним є подальше вдосконалення міжвідомчої координації, стандартизації методик аналізу трансфертних операцій та розширення бази порівняльної аналітики на міжнародному рівні.

Отже, регулююча функція податків у частині контрольно-перевірочної діяльності демонструє позитивні зрушення як у кількісному, так і в якісному вимірі. Впровадження аналітичних інструментів, фокус на ризикоорієнтованість та вдосконалення процесів адміністрування сприяють підвищенню податкової дисципліни та зменшенню втрат бюджету від податкових правопорушень. У подальшому доцільним є поглиблення автоматизації процедур, розвиток електронного аудиту, розширення функціоналу аналітичних платформ на основі big data та AI, а також посилення міжвідомчої інтеграції у сфері контролю фінансових потоків. Крім того, важливо підвищувати рівень податкової культури,

забезпечуючи зворотний зв'язок із платниками і роз'яснювальну роботу з метою формування добровільної податкової дисципліни.

Аналіз регулюючої та стимулюючої функції податків у контексті стану податкового боргу України за 2022–2024 роки дозволяє простежити як кількісні, так і якісні зміни у сфері фіскального адміністрування та податкової дисципліни (рис 2.1) [45,46].

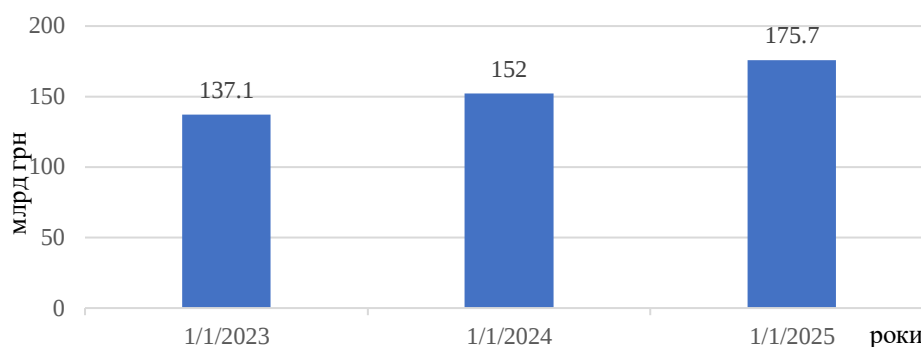

Рис. 2.1. Загальна сума податкового боргу до зведеного бюджету

Згідно з офіційними даними, на 1 січня 2023 року загальна сума податкового боргу (без урахування митних платежів) становила 137,1 млрд грн. Упродовж наступних років спостерігалось стабільне зростання цього показника: станом на 1 січня 2024 року борг зріс до 152,0 млрд грн (плюс 10,9 % порівняно з попереднім роком), а на початок 2025 року досяг 175,7 млрд грн, що становить приріст у 28,1 % відносно базового рівня 2022 року.

Такі темпи зростання податкової заборгованості свідчать не лише про складну економічну ситуацію, спричинену воєнним станом, порушенням логістичних ланцюгів і загальним зниженням платоспроможності бізнесу, але й про наявність системних проблем в адмініструванні та стягненні податкових зобов'язань. Окрім об'єктивних факторів зовнішнього характеру, значення мають також внутрішні аспекти, зокрема недостатня результативність заходів контролю, обмеженість інструментів примусового стягнення, а також брак адаптивних механізмів реагування на погіршення фінансового стану платників податків.

Важливим аспектом аналізу є не лише абсолютне значення боргу, але й його внутрішня структура. Близько 53% від загальної суми податкової

заборгованості припадає на прострочені платежі з податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість. Це вказує на проблеми саме в сегменті великого та середнього бізнесу, для якого ці податки є основними. Така ситуація може бути наслідком як ухилення від оподаткування, використання схем оптимізації, так і фінансової нестійкості компаній, що втратили частину ринків збуту або виробничих потужностей.

Ще 18 % податкового боргу формуються за рахунок несплачених акцизних та рентних платежів. Таке явище, з одного боку, є ознакою високих фіскальних ризиків у видобувній, енергетичній та підакцизній сферах, а з іншого — свідченням недосконалості механізмів попередження податкових втрат у стратегічно важливих галузях. Наявність боргу за цими видами платежів також сигналізує про слабкість державної регуляторної політики, яка поки що не забезпечує належної рівноваги між податковим навантаженням і платоспроможністю платників.

Окремої уваги заслуговує питання безнадійного боргу, частка якого станом на початок 2025 року сягнула 26 %. До цієї категорії належать борги підприємств, що перебувають у процесі ліквідації, або розташовані на територіях, де ведуться активні бойові дії, або які належать до зони проведення антитерористичної операції чи операції Об'єднаних сил. Такий рівень безнадійного боргу створює значне навантаження на систему державних фінансів, оскільки унеможливорює навіть часткове стягнення цих сум у середньостроковій перспективі. Це також впливає на загальну прозорість та достовірність податкової статистики, оскільки частина боргу обліковується формально, без реальної перспективи його погашення.

У контексті стимулюючої та регулюючої функцій податків, високий рівень податкового боргу свідчить про необхідність комплексного перегляду існуючих підходів до податкового контролю та примусового стягнення. Важливо не лише забезпечити ефективне виявлення боржників, але й запровадити дієві механізми реструктуризації боргу, що враховуватимуть галузеву специфіку, економічні цикли та платоспроможність суб'єктів господарювання. Доцільним є подальше

вдосконалення процедур банкрутства платників податків, зокрема в частині взаємодії з арбітражними керуючими та підвищення пріоритетності податкових вимог у процедурі ліквідації.

Не менш важливою є цифровізація процесів управління боргом. Залучення електронних платформ для оцінювання ризиків, використання алгоритмів для автоматизованого виявлення ознак неплатоспроможності та прогнозування погашення боргу мають стати основою нової моделі адміністрування податкової заборгованості. Крім того, доцільним є посилення профілактичної складової податкової політики, яка має включати як роз'яснювальні кампанії, так і створення стимулів для своєчасної сплати податків, зокрема через програми добровільного декларування, публічні рейтинги сумлінних платників та інші інструменти податкової культури.

Таким чином, стан податкового боргу в Україні у 2022–2024 роках виявляє важливі аспекти взаємодії між податковими органами та платниками податків, а також демонструє наявність глибоких структурних викликів, які потребують системної трансформації у сфері податкового адміністрування. Реалізація цілісної стратегії зниження рівня податкового боргу має стати одним із пріоритетів фінансової політики держави у середньостроковій перспективі.

Аналіз регулюючої та стимулюючої функції податків у контексті використання спрощеної системи оподаткування як інструменту стимулювання підприємництва в Україні у 2022–2024 роках свідчить про її високу ефективність у забезпеченні стабільності мікробізнесу в умовах воєнної економіки (табл. 2.6) [45,46].

Спрощена система, попри обмежену фіскальну ефективність, виконує важливу соціально-економічну роль, сприяючи збереженню самозайнятості, розвитку локального підприємництва та підтримці внутрішнього ринку. За даними податкової звітності, загальна кількість фізичних осіб-підприємців, що перебувають на спрощеній системі оподаткування, упродовж 2022–2024 років демонструє позитивну динаміку. Якщо у 2022 році чисельність таких платників становила 1496 тис. осіб, то у 2024 році вона сягнула 1619,2 тис., що відповідає

зростанню на 8,2%.

Таблиця 2.6

Аналіз динаміки активних ФОПів на спрощеній системі оподаткування,
тис. осіб [45,46]

Показник	2022	2023	2024	Відхилення 2022/2024	
				+, -	%
1 Група	207,7	210,4	213,6	5,9	102,8
2 Група	555,3	601,8	616,4	61,1	111
3 Група	732,4	761,0	788,5	56,1	107,6
4 Група	0,58	0,68	0,7	0,12	120,6

Велике зростання спостерігається серед платників другої групи, кількість яких збільшилася з 555,3 тис. у 2022 році до 616,4 тис. у 2024 році, що становить приріст на 11 %. Така динаміка свідчить про активне використання цього інструменту самозайнятими особами та малими підприємствами, що працюють у сфері роздрібної торгівлі та надання побутових послуг. Зростання саме цієї категорії платників вказує на адаптаційний механізм мікробізнесу до нових соціально-економічних викликів та попиту на товари і послуги першої необхідності в умовах кризи.

Третя група платників також демонструє позитивну динаміку: їх кількість збільшилася з 732,4 тис. у 2022 році до 788,5 тис. у 2024 році (приріст 7,7 %). Цей сегмент охоплює суб'єктів господарювання, які працюють з юридичними особами та мають вищі обсяги обороту, що свідчить про збереження ділової активності навіть в умовах воєнного стану. Збільшення цієї групи також може бути пов'язане з переходом частини суб'єктів з загальної системи оподаткування на спрощену як реакцією на спрощення облікових процедур і помірні ставки.

Перша група, яка охоплює найдрібніших підприємців, зокрема тих, хто займається роздрібною торгівлею на ринках або надає окремі побутові послуги, також продемонструвала зростання на 2,8 %. Хоча динаміка зростання тут є нижчою порівняно з іншими групами, вона все одно відображає загальну

тенденцію збереження підприємницької активності навіть у найменшому сегменті. Четверта група залишилася практично незмінною (0,7 тис. осіб у 2022 та 2024 роках), що пояснюється її вузькою цільовою спрямованістю на аграрний сектор і специфічними критеріями застосування.

Загалом, попри воєнні ризики, нестабільне середовище, порушення логістики та обмежений доступ до ресурсів, кількість платників-спрощенців зросла на понад 8 % за три роки. Це свідчить про значну роль спрощеної системи оподаткування як стабілізаційного механізму для мікробізнесу, що забезпечує гнучкість, адаптивність і низький адміністративний тиск. Така роль стає особливо важливою в умовах економічної нестабільності, коли спрощена система фактично виконує функцію соціального буфера, зберігаючи підприємницьку активність та базовий рівень зайнятості населення. У подальшому актуальним є удосконалення правового регулювання цієї системи, забезпечення її цифровізації та захист від зловживань, що дозволить зберегти її ефективність як стимулюючого інструменту податкової політики.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СПРАВЛЯННЯ ПОДАТКІВ ЯК
ІНСТРУМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ3.1. Зарубіжний досвід функціонування податків як фінансового
інструменту держави

Європейські податкові моделі (в межах ЄС) є важливою складовою сучасного фіскального управління, оскільки забезпечують не лише акумуляцію бюджетних ресурсів, але й формують засади податкової справедливості, ефективності та стабільності в соціально-економічному розвитку країн. Вони демонструють багатоваріантність підходів до реалізації податків як фінансового інструменту держави та ілюструють, яким чином фіскальні механізми можуть бути адаптовані до різних національних умов. Незважаючи на спільні принципи, закріплені в законодавстві Європейського Союзу, кожна модель оподаткування в окремих країнах ЄС відображає специфіку історичних, соціально-економічних і політичних умов розвитку. Загалом можна виокремити чотири основні типи податкових моделей у межах ЄС: нордичну, континентальну, середземноморську та центрально-східноєвропейську, кожна з яких має свої унікальні риси та пріоритети в оподаткуванні (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Нордична податкова модель

Критерій	Характеристика
Основні джерела доходів	ПДФО з прогресією до 56%, ПДВ 25%, високі соціальні внески
Рівень податкових надходжень	42%–44% ВВП
Соціальна політика	Універсальна модель добробуту (освіта, охорона здоров'я, пенсії)
Особливості	Висока довіра до держави, ефективне адміністрування
Вплив на економіку	Широке державне забезпечення, проте високе податкове навантаження

Нордична модель, яка представлена Швецією, Данією та Фінляндією,

орієнтована на фінансування широкої системи соціального забезпечення через високу податкову базу. Основними джерелами доходів є податок на доходи фізичних осіб з прогресивною шкалою до 56%, а також податок на додану вартість зі ставкою 25%. Такі параметри забезпечують надходження на рівні 42%–44% ВВП, що є одним із найвищих показників у світі. Висока частка соціальних внесків дозволяє підтримувати універсальну модель добробуту, що забезпечує громадянам доступ до якісних державних послуг, освіти, охорони здоров'я та пенсійного забезпечення.

Континентальна або «бісмаркська» модель, яка домінує у Німеччині, Франції та Бельгії, відзначається поєднанням податку на доходи та значних соціальних відрахувань (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Континентальна (бісмаркська) податкова модель

Критерій	Характеристика
Основні джерела доходів	ПДФО, страхові внески ($\approx 35\%$ зарплати), ПДВ 19–21%
Рівень податкових надходжень	До 45,6% ВВП (Франція – найвищий рівень у ЄС)
Соціальна політика	Соціальне страхування, фінансоване через податки на працю
Особливості	Висока вартість робочої сили, сильний соціальний захист
Вплив на економіку	Підтримка населення, але потенційне стримування мобільності праці

У середньому страхові внески роботодавця і працівника складають близько 35% заробітної плати. У 2023 році Франція зафіксувала найвищий у ЄС рівень податкового навантаження — 45,6% ВВП. Ця модель передбачає міцну залежність системи соціального забезпечення від сплати податків на працю, що, з одного боку, зміцнює соціальну відповідальність роботодавців, а з іншого — підвищує вартість робочої сили та може стримувати її мобільність. Проте наявність потужної мережі соціального захисту гарантує підтримку населення у випадках втрати доходу або настання соціальних ризиків.

Середземноморська модель, характерна для Італії, Іспанії та Греції, вирізняється вищою питомою вагою непрямих податків, застосуванням амністій для легалізації доходів та наявністю місцевих надбавок до ПДФО (табл. 3.3).

У Італії, наприклад, рівень податків відносно ВВП у 2023 році становив близько 42%, при цьому стандартна ставка ПДВ дорівнює 22%, а податок на прибуток підприємств — 24%.

Таблиця 3.3

Середземноморська податкова модель

Критерій	Характеристика
Основні джерела доходів	ПДВ 22%, СІТ 24%, амністії, місцеві надбавки до ПДФО
Рівень податкових надходжень	Приблизно 42% ВВП
Соціальна політика	Залежить від децентралізованих джерел
Особливості	Тіньова економіка, фіскальна фрагментація
Вплив на економіку	Потреба в періодичних фіскальних легалізаціях

Попри високий рівень загального фіскального навантаження, характерним для цієї моделі є наявність тіньової економіки. Окрім того, в країнах Середземномор'я спостерігається значна децентралізація податкових надходжень, що ускладнює формування єдиної фіскальної стратегії.

Окрему увагу потрібно приділити центрально-східноєвропейській моделі(табл. 3.4.)

Таблиця 3.4

Центрально-східноєвропейська модель

Критерій	Характеристика
Основні джерела доходів	ПДВ 23%, СІТ 19% (9% для МСП), широка база
Рівень податкових надходжень	36,2% ВВП (Польща, 2023 рік)
Соціальна політика	Помірна, акцент на підтримку МСП
Особливості	SAF-T, e-Invoicing, цифрова трансформація податкового адміністрування
Вплив на економіку	Підвищення прозорості, зменшення податкового навантаження на бізнес

Центрально-східноєвропейська модель, що представлена країнами на кшталт Польщі, Чехії та Словаччини, відзначається відносно низькими ставками при широкій податковій базі (табл. 3.4). Особлива увага приділяється підтримці малого та середнього бізнесу через застосування пільгових ставок, наприклад, у

Польщі ставка податку на прибуток для малих підприємств становить 9% (за даними Worldwide Tax Summaries Online). Загальний показник податкових надходжень у Польщі у 2023 році дорівнював 36,2% ВВП, що перевищує середній рівень для СЕЕ-регіону. Інноваційність цієї моделі полягає у впровадженні цифрових стандартів адміністрування, таких як SAF-T та e-Invoicing, що забезпечують підвищення прозорості та зниження витрат на податкове звітування. Також у цих країнах простежується активна інтеграція національних податкових систем із загальноєвропейськими стандартами обміну інформацією в режимі майже реального часу, що знижує рівень податкових зловживань та сприяє формуванню добросовісної податкової культури.

Спільними рисами податкових систем країн ЄС є обов'язковий стандарт ПДВ не менше 15% із середньою ставкою 21,6%, а також децентралізація податкових надходжень, в рамках якої місцеві податки на землю, нерухомість, туризм забезпечують від 5% до 12% доходів місцевих бюджетів. Важливим напрямом розвитку є уніфікація цифрових стандартів адміністрування, що дозволяє скоротити часові та фінансові витрати бізнесу та держави. Також спостерігається зростання значення фіскальної транспарентності та фіскальної відповідальності в умовах макроекономічних викликів, які ЄС долає спільно завдяки інтегрованій координації бюджетної політики.

Таким чином, європейські податкові моделі демонструють різні способи досягнення фіскальної рівноваги та стимулювання економічного зростання. Незважаючи на відмінності у структурах оподаткування, всі вони мають спільну мету — забезпечення стабільного функціонування держави через ефективне, справедливе та прозоре наповнення бюджету. Вони також є важливим інструментом у формуванні конкурентного середовища, підтримці соціальної згуртованості та зміцненні фінансової самодостатності держав Європейського Союзу.

Податкова система США є прикладом складної федеративної моделі, що поєднує декілька рівнів оподаткування: федеральний, штатний та місцевий (табл. 3.5). Така багаторівнева структура є характерною особливістю

американського підходу до податків як фінансового інструменту держави, де кожен рівень влади має власні повноваження та джерела доходів. Попри наявність централізованих механізмів контролю, зокрема через Федеральну податкову службу (Internal Revenue Service — IRS), система зберігає високу ступінь фіскальної автономії штатів і муніципалітетів, що дозволяє враховувати специфіку регіональних економік, соціальних умов і політичних уподобань громадян.

Таблиця 3.5

Багаторівнева податкова система США як фінансовий інструмент держави

Рівень оподаткування	Основні характеристики та податки	Особливості адміністрування та значення
Федеральний	- Податок на доходи фізичних осіб (10–37%, прогресивна шкала) - Корпоративний податок (21%) - Соціальні внески (Social Security, Medicare) - Акцизні збори	- Контроль здійснює Internal Revenue Service (IRS) - Забезпечує основне фінансування загальнодержавних програм - Стійке джерело доходів для реалізації соціальної політики
Штатний	- Штатний ПДФО (прогресивний або flat rate; відсутній у 9 штатах) - Податок з продажу (0–7,25% + місцеві надбавки) - Штатні акцизи, корпоративні податки, збори	- Висока фіскальна автономія штатів - Конкуренція між юрисдикціями стимулює мобільність населення і бізнесу - Гнучкість для фінансування регіонального розвитку
Місцевий	- Податок на нерухомість - Місцеві податки на прибуток, продаж - Цільові збори та надбавки	- Основне джерело фінансування муніципалітетів - Покриває витрати на школи, пожежні департаменти, транспорт, безпеку - Забезпечує автономію громад та адресність витрат

На федеральному рівні основними джерелами бюджетних надходжень є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), корпоративний податок, внески до фондів соціального страхування (Social Security та Medicare), а також акцизні збори. ПДФО справляється за прогресивною шкалою від 10% до 37% відповідно до діапазону доходів, встановленого IRS. Податок на прибуток корпорацій із 2018 року має єдину фіксовану ставку 21%, яка застосовується до всіх суб'єктів

незалежно від розміру або географічного розташування. Внески до соціальних фондів становлять суттєву частину податкового навантаження, забезпечуючи фінансування пенсійного, медичного та страхового захисту населення. Ці податкові механізми є стійким джерелом наповнення федерального бюджету та гарантують сталість реалізації соціальних програм у рамках фіскальної політики держави.

На рівні штатів податкова політика характеризується великою різноманітністю. Дев'ять штатів, зокрема Техас, Флорида, Вашингтон та Аляска, не стягують штатного ПДФО, компенсуючи втрати за рахунок підвищених ставок податку з продажу (sales tax), що варіюються від 0% до 7,25% і навіть можуть перевищувати ці значення з урахуванням місцевих надбавок. У штатах, де ПДФО існує, податкова політика базується на прогресивній або фіксованій шкалі (flat rate), що створює конкурентне середовище між юрисдикціями, стимулюючи міграцію населення та бізнесу відповідно до податкової привабливості. Крім ПДФО, штати мають право запроваджувати власні акцизи, збори та корпоративні податки, що дозволяє забезпечити фінансову гнучкість, самодостатність та враховувати потреби конкретної спільноти. Подібна динаміка сприяє формуванню податкового клімату, чутливого до економічних трансформацій і цілей регіонального розвитку.

Місцевий рівень оподаткування у США є не менш важливим елементом загальної податкової системи. Основним джерелом доходів муніципалітетів є податок на нерухомість, який формується відповідно до оціненої вартості об'єктів та спрямовується на забезпечення ключових функцій місцевої влади. Зокрема, фінансування системи державних шкіл, громадської безпеки, пожежних департаментів, утримання доріг, транспорту та зелених зон значною мірою залежить саме від надходжень з цього податку. В окремих муніципалітетах також застосовуються місцеві прибуткові податки або додаткові надбавки до продажного податку, що надає змогу гнучко реагувати на потреби громади та стимулювати локальний розвиток через адаптивну податкову політику. Деякі міста, особливо в штатах Пенсильванія та Огайо, стягують додаткові місцеві

податки на доходи, які можуть досягати 3%. Ці податки використовуються для фінансування місцевих послуг, таких як школи та дороги.

Станом на 2023 рік співвідношення податкових надходжень до ВВП у США становило 25,2%, що є 31-м показником серед 38 країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Цей рівень свідчить про перевагу ринкового підходу з обмеженим рівнем централізованого фіскального втручання, що відрізняє США від більшості європейських країн з високим рівнем податкової централізації. Водночас відсутність загальнонаціонального податку на додану вартість (ПДВ) зумовлює значну децентралізацію адміністрування податку з продажу, який збирається на рівні штатів та муніципалітетів. Це створює додаткові виклики в контексті уніфікації податкової системи, але водночас забезпечує високий ступінь адаптивності системи до економічного середовища.

У сфері електронного адміністрування податків США продовжують активно розвивати цифрові сервіси. У 2024 році Федеральна податкова служба реалізувала пілотну програму Direct File, що дозволяє громадянам безкоштовно подавати податкові декларації через онлайн-платформу. За перші 10 тижнів роботи системи нею скористалося понад 140 тисяч користувачів, що свідчить про суттєвий попит на зручні цифрові послуги в податковій сфері. Це є показником загальної тенденції до автоматизації, зменшення адміністративного навантаження на платників та зростання довіри до державних фіскальних інституцій. Надалі очікується масштабування цієї ініціативи та її інтеграція з іншими інформаційними системами фінансового управління.

Американська податкова система надає численні пільги та можливості для оптимізації. Наприклад, "carried interest" дозволяє менеджерам інвестиційних фондів сплачувати податки за зниженими ставками. Це питання неодноразово ставало предметом політичних дебатів, і нещодавно Джеймі Даймон, CEO JPMorgan Chase, підтримав ідею оподаткування цього доходу за звичайними ставками.

У 2025 році адміністрація Трампа запропонувала "податок помсти" (Section

899), який передбачає підвищення податків на доходи іноземних інвесторів з країн, що, на думку США, застосовують несправедливі податкові практики. Це може вплинути на інвестиційну привабливість США та викликати напруження у відносинах з союзниками.

У травні 2025 року Сенат США одноголосно ухвалив законопроект "No Tax on Tips Act", який звільняє доходи від чайових від федерального оподаткування. Це рішення отримало підтримку обох основних політичних партій і спрямоване на полегшення податкового навантаження для працівників сфери обслуговування.

SALT (State and Local Tax deduction) дозволяє платникам податків відраховувати сплачені податки штатам і місцевим органам влади з федерального оподатковуваного доходу. Однак з 2017 року діє обмеження в \$10,000 на ці відрахування, що особливо впливає на жителів штатів з високими податками, таких як Нью-Йорк і Каліфорнія .

Таким чином, податкова система США як фінансовий інструмент держави вирізняється гнучкістю, багаторівневістю, стабільністю та високим рівнем децентралізації. Попри її складність, система демонструє здатність до адаптації, ефективного збору податків та забезпечення довготривалої макроекономічної стабільності, поєднуючи традиції фіскального федералізму, ринкову гнучкість і прагнення до цифрової трансформації.

3.2. Проблеми справляння податкових надходжень в системі фінансового інструментарію держави та шляхи їх вирішення

Проблеми справляння податкових надходжень в системі фінансового інструментарію набувають особливої гостроти на державному рівні, де соціально-економічні умови безпосередньо впливають на ефективність адміністрування податків. У випадку Головного управління Державної податкової служби України можна виокремити низку викликів, які перешкоджають повноцінному наповненню бюджетів усіх рівнів та підривають

принципи податкової справедливості.

Однією з найгостріших проблем держави є тіньова зайнятість та практика виплати заробітної плати «в конвертах», що суттєво знижує обсяги надходжень з податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску. Виявлено, що 18% перевірених фізичних осіб-підприємців першої та другої груп фактично є найманими працівниками, хоча юридично оформлені як самозайняті суб'єкти. Така ситуація особливо поширена у сферах роздрібної торгівлі, сільського господарства та туристичних послуг. Більше того, близько 22% працівників у приватному секторі отримують заробітну плату, нижчу за встановлений державою мінімум, що свідчить про масштабне приховування реального фонду оплати праці. Причинами таких явищ виступають домінування мікробізнесу в структурі економіки (56% юридичних осіб мають у штаті не більше 10 працівників), сезонний характер зайнятості в аграрному секторі та туризмі, а також прикордонне розташування області, яке стимулює короткотермінові трудові міграції до Румунії з оплатою готівкою. Сукупні недонадходження ПДФО та ЄСВ за рік складають сотні мільйонів гривень, що формує нерівні умови конкуренції для роботодавців, які дотримуються вимог законодавства.

Іншим суттєвим викликом залишається проблема зловживань у сфері податку на додану вартість через так звані «скрутки» та сумнівні імпоротно-експортні операції. До прикладу, у 2024 році в Чернівецькій області системою моніторингу ризиків було зупинено понад 7 900 податкових накладних, а оцінений обсяг «податкового розриву» сягнув близько 460 мільйонів гривень і таке відбувається по всій території України. Відсутність повноцінної реалізації стандартів SAF-T та електронного інвойсингу суттєво ускладнює можливість відстеження ланцюгів постачання, особливо в напрямку «з тилу на кордон». У результаті держава втрачає значні обсяги доходів, зростає кількість ручних перевірок і затримок у відшкодуванні ПДВ для сумлінних платників, що послаблює довіру до фіскальної системи.

На тлі загальнонаціональних викликів, пов'язаних з війною, рецесією і реформуванням податкового законодавства одним із найгостріших питань є

стрімке наростання податкового боргу. Станом на 2025 рік його обсяг у Чернівецькій області сягнув 175,7 млрд грн, що більше на 28,1 % відносно базового рівня 2022 року. Близько 53 % усієї суми податкової заборгованості складають прострочені платежі з податку на прибуток підприємств і податку на додану вартість. Це свідчить про наявність суттєвих проблем у секторі середнього та великого бізнесу, який сплачує ці податки в найбільших обсягах. Подібна ситуація може бути наслідком як свідомого ухилення від податків або застосування схем мінімізації зобов'язань, так і наслідком фінансових труднощів підприємств, які втратили частину ринку або виробничі потужності. Також значна частина суб'єктів господарювання фізично припинила свою діяльність через міграцію або евакуацію бізнесу, залишаючи непогашені податкові зобов'язання. Це все унеможлиблює своєчасне виконання податкових зобов'язань.

Іншим суттєвим бар'єром на шляху до ефективного адміністрування податків є проблема з дотриманням касової дисципліни, пов'язана з використанням реєстраторів розрахункових операцій (РРО) та програмних РРО (ПРРО). До причин такого явища слід віднести низький рівень цифрової грамотності серед власників точок продажу на ринках, базарах і ярмарках, а також стійка культура використання готівки серед туристів та місцевого населення формують умови для тінізації обороту. Наслідки такої ситуації не обмежуються втратами з акцизного та податку на додану вартість у роздрібному секторі – дедалі частіше трапляються репутаційні інциденти, пов'язані з відсутністю фіскального чеку, які фіксуються громадянами та поширюються в соціальних мережах. Це поглиблює суспільну недовіру до справедливості податкової системи та ускладнює роботу контролюючих органів у сфері превенції порушень.

У контексті фінансового інструментарію держави проблематика ефективного справляння податкових надходжень має ключове значення для забезпечення стабільності публічних фінансів. Головне управління ДПС стикається з рядом системних проблем, що стримують фіскальну ефективність.

Однією з таких є фрагментованість аналітичного забезпечення, яка проявляється у відсутності єдиного обласного середовища для інтеграції та аналізу великих обсягів податкової інформації. Частина аналітичних процедур, включно з аналізом податкових накладних та ризикових ФОП, досі виконується вручну з використанням Excel, що уповільнює обробку даних, створює ризики помилок і ускладнює виявлення складних схем ухилення, зокрема за моделлю "транзит-конверт". Ускладнює ситуацію й кадровий дефіцит: Наслідком є зниження оперативності камеральних перевірок, хоча нормативна ціль передбачає їх скорочення до семи діб.

Окремим викликом є сезонні коливання податкових надходжень, пов'язані з нелегальним обігом підакцизних товарів. Протягом літніх місяців (травень–вересень) фіксується зростання контрабандного ввезення тютюнових та алкогольних виробів з суміжних територій, зокрема через так звані "зелені стежки" у прикордонних гірських місцевостях. Основним детермінантом є суттєва різниця між ставками акцизного податку в Україні та Румунії, яка може перевищувати два-три рази. Це створює економічний стимул для нелегального переміщення товарів та формує потужні тіньові канали обігу. За оцінками, щорічні втрати місцевих бюджетів від несплаченого акцизу становлять 18–20 млн гривень. Крім того, наявність таких схем підвищує ризик криміналізації економічних відносин та посилення соціальної толерантності до ухилення від сплати податків.

Таким чином, сукупність аналітичних та інституційних факторів зумовлює суттєві бар'єри для повноцінного справляння податкових платежів у нашій державі. Подолання цих проблем потребує як загальнонаціонального перегляду підходів до фіскальної децентралізації та податкового стимулювання малого бізнесу, так і цілеспрямованого розвитку цифрових інструментів, кадрового потенціалу та аналітичної спроможності регіональних підрозділів ДПС.

Проблеми справляння податкових надходжень у системі фінансового інструментарію держави вимагають не лише глибокого аналітичного осмислення, а й впровадження конкретних рішень, здатних забезпечити

фіскальну стійкість, справедливість та прозорість. Одним із центральних напрямків є повна цифровізація податкового адміністрування. В рамках цього напрямку передбачається впровадження стандарту OECD SAF-T (Standard Audit File for Tax). Зокрема, Міністерство фінансів України спільно з Державною податковою службою України працює над поетапним переходом на цей стандарт. Планується, що SAF-T дозволить автоматизувати процес податкових перевірок, підвищити прозорість та ефективність контролю за податковими зобов'язаннями. Це забезпечить швидкий доступ до необхідної інформації для податкових органів та зменшить адміністративне навантаження на сумлінних платників податків. До 2027 року відбудеться повна інтеграція SAF-T з КСЕФ (електронний інвойсинг), що дозволить не лише зменшити рівень зловживань із ПДВ щонайменше на 30%, а й скоротити середню тривалість камеральної перевірки до 7 днів.

Другим елементом технологічного перетворення виступає мобільний застосунок “ЄКасир Light”, що інтегруватиме функціонал ПРРО із вбудованим е-підписом “Дія.Sign” та можливістю QR-оплати. Цей продукт має покрити до 95% ФОП першої та другої груп, а також знизити частку касових порушень на 20%. Передумовою його успішного впровадження є залучення банків до створення escrow-сервісу та забезпечення сертифікації NFC-терміналів.

Другий стратегічний напрям передбачає мотиваційні заходи, орієнтовані на стимулювання добровільної легалізації. Однією з таких ініціатив є введення кешбеку ПДВ у розмірі 2%, що автоматично нараховується покупцю на карту “єПідтримка” у разі наявності зареєстрованої податкової накладної в системі КСЕФ. Цей захід здатний підвищити обсяг легального роздрібного ПДВ на 10% та збільшити середній чек на 7%. Попри потребу в початковому бюджетному покритті кешбеку, система може стати самофінансованою вже після третього кварталу функціонування. Водночас існує ризик зловживань схемою “сам собі покупець”, що потребуватиме аналітичного моніторингу.

Ще одним інструментом у межах мотиваційного блоку є програма “Білий роботодавець”, що передбачає зниження штрафних санкцій із ЄСВ у 2 рази протягом року для тих роботодавців, які підвищили медіанну зарплату більш як

на 20%. Очікується, що програма дозволить легалізувати не менше трьох тисяч працівників та забезпечити понад 45 млн грн додаткових надходжень із ПДФО та ЄСВ. Однак дієвий моніторинг динаміки тінізації ФОП-праці залишається викликом для ефективної реалізації ініціативи.

Компонентом пропонованої стратегії є проведення легкої податкової амністії у 2026 році, що дозволить одноразове декларування активів за ставкою 3–5% за умови обов'язкового придбання дворічних військових облігацій. За оцінками Мінфіну, ця ініціатива здатна мобілізувати понад 6 млрд грн по країні. Ефективність цього заходу суттєво залежатиме від прозорості інформаційної кампанії та взаємодії з бізнес-асоціаціями, аби запобігти репутаційним ризикам та посиленню недовіри до податкових інновацій.

У межах міжвідомчої співпраці передбачається створення Task Force "Green Border" — мобільних груп із залученням представників ДПС, митниці та поліції, оснащених RFID-сканерами для перевірки справжності акцизних марок. Така ініціатива дозволить зменшити обсяги нелегального обігу тютюнових виробів на 50%.

Додатковим кроком стане запуск Єдиного реєстру майна "NW Property Hub", який об'єднає інформаційні бази БТІ, Держгеокадастру та нотаріату. Таке централізоване API-рішення дозволить здійснювати повноцінний моніторинг усіх транзакцій з нерухомістю, що потенційно збільшить надходження від земельного податку та податку на нерухоме майно на 60 мільйонів гривень щороку. Проте вирішальним фактором стане погодження нормативного захисту персональних даних відповідно до принципів GDPR.

Таким чином, запропонований пакет заходів демонструє системний і багаторівневий підхід до вирішення проблем податкового адміністрування в Україні. Його реалізація передбачає поєднання технологічних інновацій, кадрового розвитку, нормативного оновлення та ефективної міжвідомчої взаємодії, що дозволить зміцнити фіскальну базу й забезпечити сталий розвиток державних фінансів.

ВИСНОВКИ

Економічна сутність податків полягає у їхній багатofункціональності як інструменту державного регулювання: вони не лише забезпечують бюджетне наповнення, але й виступають засобом реалізації соціальної політики, інструментом впливу на економічну поведінку та фінансовою гарантією сталості держави. Податки мають глибокі правові й економічні корені, що зумовлює їхню системну роль у структурі публічних фінансів. З огляду на те, що податки є обов'язковим платежем, встановленим у законодавчому порядку, їхня сплата безпосередньо пов'язана з конституційним принципом рівності та справедливості. У довгостроковій перспективі податки слугують стабілізатором державного сектору та індикатором фіскальної спроможності держави виконувати свої функції.

Механізм реалізації податків як фінансового інструменту держави ґрунтується на комплексі законодавчих, адміністративних та цифрових інституцій. Цей механізм забезпечує формування чіткої податкової політики, її реалізацію через систему адміністрування та адаптацію до сучасних викликів і змін економічного середовища. Сучасна податкова система України трансформується в бік електронного врядування, де ключову роль відіграють стандартизовані процедури адміністрування, цифрові платформи звітності, системи обміну даними між відомствами, а також гнучкість реагування на виклики через адаптацію нормативного середовища. Цей механізм не лише акумулює ресурси, а й гарантує ефективність використання публічних коштів завдяки підвищенню прозорості, зниженню рівня зловживань і оптимізації фіскального навантаження на бізнес.

Аналіз виконання податками фіскальної функції продемонстрував стійке зростання податкових надходжень, що стало наслідком інтеграції цифрових технологій в адміністрування, підвищення податкової культури платників та ефективної взаємодії між державою й бізнесом. У структурі податкових надходжень зростає частка непрямих податків, що свідчить про активізацію

споживання. Разом з тим, зростання надходжень пов'язано і з поліпшенням роботи контролюючих органів, зокрема, через удосконалення аналітичної системи моніторингу та впровадження ризик-орієнтованих підходів до перевірок.

Щодо регулюючої та стимулюючої функції податків, можна зазначити, що податкова система виконує ключову роль у корекції економічної поведінки суб'єктів господарювання через механізми пільг, санкцій, інструментів прискореної амортизації та регуляторних змін. Податки здатні спрямовувати інвестиційні потоки, підтримувати пріоритетні галузі економіки, формувати поведінку споживачів та виробників у напрямку, визначеному державою. Державна податкова політика продемонструвала ефективність впровадження режимів підтримки малого бізнесу, цифрових інновацій та процедур прозорого звітування, що дозволило пом'якшити наслідки кризових викликів. Важливим інструментом у цьому контексті виступають диференційовані ставки та тимчасові податкові послаблення, які дозволяють адаптувати податкове навантаження до поточної економічної ситуації.

Зарубіжний досвід функціонування податків як фінансового інструменту держави засвідчує ефективність модернізації адміністрування через цифрові сервіси (Direct File у США, SAF-T у Польщі, SII в Іспанії), стимулювання добровільної сплати податків через фіскальні кешбеки, спрощення деклараційних процедур, а також застосування податкових амністій як інструменту легалізації доходів. У ряді країн податкова служба перетворюється на сервісну установу, що сприяє формуванню довіри з боку платників. Крім того, приклади США та скандинавських країн демонструють, як податкові дані інтегруються з інформаційними системами інших державних інституцій, забезпечуючи аналітичну глибину фіскального планування та політики. Такі приклади демонструють високий потенціал діджиталізації та поведінкової економіки у формуванні фіскальної дисципліни, що має бути імплементовано і в Україні.

Проблеми справляння податкових надходжень у фінансовому

інструментарії держави, пов'язані з тіньовою зайнятістю, «скрутками» ПДВ, нестачею ВІ-інструментарію, сезонними піками контрабанди, з дотриманням касової дисципліни. Ці фактори суттєво знижують ефективність адміністрування та обмежують бюджетний потенціал. Проте запропоновані рішення — цифровізація обліку, інтеграція аналітики, міжвідомча координація, фіскальні стимули та освітні програми — формують ґрунт для структурної модернізації податкової системи, орієнтованої на ефективність, прозорість та економічну адаптивність. Комплексне впровадження таких інструментів забезпечить не лише зростання надходжень, але й підвищення довіри до податкової системи, що є фундаментом сталого розвитку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апарат. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/pro-sts-ukraini/struktura/aparat/> (дата звернення: 01.05.2025).
2. Балашова О. В., Роганова Г. О. Податкова система : посібник. Краматорськ : ДДМА, 2016. 259 с. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f3f88ce3-5bc5-4448-8b1a-f9bc4b01d523/content>.
3. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 01.05.2025).
4. Галкін О. Види податків та їхні функції. *Pravovsim*. URL: <https://pravovsim.org/inform-portal/post/vidi-podatkov-ta-yihni-funkciyi> (дата звернення: 01.05.2025).
5. Десятки мільярдів повз касу. Кому і як держава роздає податкові пільги. *Економічна правда*. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2023/06/20/701342> (дата звернення 06.06.2025).
6. Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.02.2021 № 124 : станом на 5 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-п#Text> (дата звернення: 01.05.2025).
7. Дмитрів В. Економічна сутність і роль майнових податків в Україні. *Світ фінансів*. 2021. Т. 1. С. 201–209. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/42496>.
8. Доходи держбюджету України (2022). *Міністерство фінансів*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2022/> (дата звернення: 02.06.2025).
9. ДПС оновлює структуру ДПІ: що зміниться для платників з 1 січня 2025 року. *7eminar*. URL: <https://7eminar.ua/news/3524-dps-onovlyuje-strukturu-dpi->

shho-zminitsya-dlya-platnikov-z-1 (дата звернення: 01.05.2025).

10. ДПС: ключові результати виконання Національної стратегії доходів у 2024 році. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/878316.html>.

11. Єсімов С. С. Особливості та зміст податкових правовідносин в умовах цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. № 81 (2). С. 127–134. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/22-3.pdf>.

12. Запорожан В. В. Класифікація податків в Україні. *Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України* : Х Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Одеса, 16–20 трав. 2016 р. С. 38–39. URL: <https://economics.net.ua/files/science/oblik/2016/38.pdf>.

13. Інформація про здійснення Державною податковою службою України державної регуляторної політики у 2022 році. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/regulyatorna-politika-/informatsiya-pro/arhiv/informatsiya-pro-2022/>.

14. Інформація про здійснення Державною податковою службою України державної регуляторної політики у 2023 році. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/regulyatorna-politika-/informatsiya-pro/arhiv/informatsiya-pro-2023/>.

15. Інформація про здійснення Державною податковою службою України державної регуляторної політики у 2024 році. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/regulyatorna-politika-/informatsiya-pro/informatsiya-pro-2024/>.

16. Класифікація податків в Україні. *Освіта.UA*. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/22083/ (дата звернення: 01.05.2025).

17. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

18. Красота О. Г. Суть та класифікація податків. *Східна Європа: економіка,*

бізнес та управління. 2016. № 3 (03). С. 250–253. URL: https://www.easterneurope-bm.in.ua/journal/3_2016/3_2016.pdf#page=251.

19. Крупей Н. С. Економічна сутність податків та їх функції. *Scientific notes of ostroh academy national university, "economics" series*. 2022. Т. 19. С. 36–40. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Economy/article/view/903>.

20. Митний кодекс України : Кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

21. Погорілий С. Економічна сутність податків та їх відображення в обліку. *Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю: зб. наук. пр. Х всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.* Вінниця, 2022. С. 191.

22. Податки: сутність, призначення та функції. *Освіта.UA*. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_pidpr/18826/ (дата звернення: 01.05.2025).

23. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

24. Поняття та функції податкового регулювання. *Освіта.UA*. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/17982/ (дата звернення: 01.05.2025).

25. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

26. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану : Закон України від 10.10.2024 № 4015-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-20#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

27. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень : Закон України від 30.11.2021 № 1914-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

01.05.2025).

28. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

29. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання благодійництва у період воєнного стану : Закон України від 25.02.2025 № 4254-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4254-20#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

30. Про внесення змін до Порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень-рішень платникам податків : Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.2020 № 846. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0222-21#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

31. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 березня 2005 р. № 179 : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2019 № 891. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/891-2019-п#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

32. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2021 р. № 1272 : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.02.2022 № 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112-2022-п#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

33. Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

34. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

35. Про затвердження Змін до Положення про форму та зміст

розрахункових документів / електронних розрахункових документів : Наказ Міністерства фінансів України від 08.06.2021 № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0832-21#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

36. Про затвердження Змін до Порядку оформлення і подання скарг платниками податків та їх розгляду контролюючими органами : Наказ Міністерства фінансів України від 28.09.2016 № 849. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1405-16#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

37. Про затвердження Змін до форми Податкової декларації з податку на прибуток підприємств : Наказ Міністерства фінансів України від 13.02.2025 № 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0323-25#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

38. Про затвердження Методики визначення залишкової вартості майна Збройних Сил України та інших військових формувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.1998 № 759. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-98-п#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

39. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : Постанова Національного банку України від 29.12.2017 № 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

40. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-п#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

41. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-п#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

42. Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової

накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.12.2019 № 1165. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-2019-п#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

43. Про затвердження складових Програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету : Наказ Міністерства фінансів України від 20.09.2017 № 793. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0793201-17#Text>.

44. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

45. Публічний звіт ДПС 2023. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/791153.html> (дата звернення: 06.06.2025).

46. Публічний звіт ДПС 2024. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/888084.html> (дата звернення: 06.06.2025).

47. Стан фінансування органів Державної податкової служби України за січень – березень 2025 року. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/pro-sts-ukraini/struktura/aparat/departament-finansovogo-zabezpechennya-ta-buhgalterskogo-obliku/povidomlennya/stan-finansuvanya/883867.html> (дата звернення: 01.05.2025).

48. Територіальні органи. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/pro-sts-ukraini/struktura/teritorialni-organi/>.

49. Тімнохуд Т. В. Митні платежі. *Фармацевтична енциклопедія*. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/1439/mitni-platezhi> (дата звернення: 01.05.2025).

50. У 2022 році до державного бюджету надійшло 698,7 млрд гривень. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/644526.html>.

51. У 2023 році до зведеного бюджету надійшло 1213,6 млрд гривень. *tax.gov.ua*. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/742510.html> (дата звернення: 02.06.2025).

52. Характеристика окремих видів податків та інших обов'язкових зборів. *Фінансове право*. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/finansove_pravo/lekcia8.html (дата звернення: 01.05.2025).

53. Юр'єва І. А. Податкова безпека як складова механізму діагностики кризового стану. *Вісник ХТУ «ХІІІ»*. 2024. № 5. С. 28–32. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/94072e02-4927-49b9-bed6-d09046ec0bd4/content>.

54. Hayes A. All About Fiscal Policy: What It Is, Why It Matters, and Examples. *Investopedia*. URL: <https://www.investopedia.com/terms/f/fiscalpolicy.asp> (date of access: 01.05.2025).

55. Ukraine Enhances Tax Transparency Through Tailored Implementation of Country-by-Country Reporting. *PwC*. URL: <https://www.pwc.com/ua/en/ukraine-enhances-tax-transparency-through-tailored-implementation.html> (date of access: 01.05.2025).